

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ SOCIOLOGIE

ECONOMIA INFORMALĂ ÎN ROMÂNIA
Informalizarea pieței muncii și migrația tinerilor din
România

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific
Prof. univ. dr. PETRU ILUȚ

Doctorand
KATALIN GÁL

Cluj-Napoca

2013

Cuprins teză

I.	Introducere	4
II.	Motivația și importanța lucrării	10
III.	Stadiul cunoașterii: teorii și modele privind economia informală și migrația.....	12
III.1.	Conceptul economiei informale	12
III.2.	Teoria economiei informale	30
III.2.1.	Școala dualistă și criticile acesteia.....	31
III.2.2.	Școala structuralistă. Legătura dinamică între formal și informal.....	46
III.2.3.	Perspectiva instituționalistă, încredere, capital social, rețele sociale informale...	63
III.3.	Teoriile migrației internaționale.....	78
III.3.1.	Teoriile clasice pe scurt	79
III.3.2.	Răspunsurile economiei neoclasiche	81
III.3.3.	Noua economie a migrației.....	83
III.3.4.	Teoria pieței muncii duale	85
III.3.5.	Teoria sistemului mondial	89
III.3.6.	Teoria rețelelor	91
III.3.7.	Cauzalitate cumulativă	92
III.3.8.	Cultura migrației – cvasi sinteza teoriilor.....	94
IV.	Dilema metodologică a cercetării economiei informale.....	98
IV. 1.	Măsurarea economiei informale.....	98
IV.1.1.	Metoda chestionării și interviul.....	101
IV.1.2.	Analiza statisticilor de pe piața forței de muncă	102
IV.1.3.	Metoda monetară.....	105
IV.1.4.	Statistici de gospodării sau metoda eșantionului de control.....	107
IV.1.5.	Metoda estimării (guestimation)	108
IV.1.6.	Analiza conturilor naționale	109
IV.1.7.	Metoda fiscală	112
IV.1.8.	Metoda consumului de energie electrică	113
IV.1.9.	Abordarea economiei informale prin modele.....	115
IV.2.	Măsura economiei informale din România	117
V.	Prezentarea metodologiei lucrării	124
V.1.	Definiții	124
V.2.	Grupul țintă.....	126

V.3. Obiectivele lucrării	128
V.4. Analiza cantitativă.....	129
V.5. Analiza calitativă.....	130
VI. Economia informală, condiții de informalizare în comunism și post-comunism: cazul României	135
VI.1. Economia informală înainte de 1989	137
VI.2. Economia informală în perioada de tranziție după 1989	145
VI.3. Economia informală în prezent – noile fețe ale informalizării	158
VII. Analiza empirică a informalizării pieței muncii și a migrației	185
VII.1. Situația tinerilor din România – abordare cantitativă	185
VII.1.1. Descrierea statistică a proceselor demografice	186
VII.1.2. Diagnoza sistemului educațional din România	191
VII.1.3. Piața muncii din România – o piață de muncă pro-tineret?	208
VII.1.4. Migrația tinerilor din România	249
VII.2. Informalizarea pieței muncii și migrația – abordare calitativă	272
VII.2.1. Tranziția de la școală pe piața muncii și inserția profesională.....	274
VII.2.2. Calitatea locurilor de muncă	277
VII.2.3. Locul de muncă ideal versus formele alternative de angajare/informalizare....	289
VII.2.4. Migrație temporară, ca alternativă	297
VII.2.5. Tipologia tinerilor	304
VII.2.6. Ce spun specialiștii în domeniu?.....	310
VIII. Concluzii și dezbateri.....	324
VIII.1. Limitele cercetării și posibile evoluții	332
VIII.2. Propuneri	336
IX. Bibliografie	341
X. Anexe	358
XI. Lista tabelor	364
XII. Lista figurilor.....	365
XIII. Lista de abrevieri.....	367

CUPRINS REZUMAT

I.	Introducere și motivația cercetării	5
II.	Structura tezei	7
1.	Stadiul cunoașterii: teorii și modele privind economia informală și migrația	7
2.	Dilema metodologică a cercetării economiei informale	12
3.	Definiții, obiective de cercetare, metodologia lucrării.....	14
4.	Economia informală, condiții de informalizare în comunism și post-comunism	16
5.	Analiza empirică a informalizării pieței muncii și a migrației	18
6.	Concluzii	27
III.	Bibliografia tezei.....	33

CUVINTE CHEIE: economie informală, migrație internațională temporară, informalizarea pieței muncii, condiții de muncă precare, dezintegrare socială, presiune socială, inserție pe piața muncii, tranziție, acord tacit, angajare alternativă

I. Introducere și motivația cercetării

Lucrarea „Economia informală în România. Informalizarea pieței muncii și migrația tinerilor din România” are la bază cercetarea intensă a tematicii care a demarat prin cele trei referate pregătitoare – (i) *Teoria economiei informale*, (ii) *Strategii economice informale. Abordare calitativă*, (iii) *Aspecte critice în măsurarea economiei informale*. Aceste tematici au înaintat noi provocări de cunoaștere a fenomenelor și proceselor ce apar în acest context: pe lângă inventarierea strategiilor și activităților informale în diferite grupuri, analiza pieței muncii din România și a strategiilor de viață a tinerilor prin prisma informalizării și a migrației internaționale de muncă.

Conexiunea economiei informale, informalizarea/precarizarea pieței forței de muncă și migrația se justifică prin situația paradoxală în care se află România în prezent: rata migrației internaționale ridicată, migrație internă destul de limitată (Alexe, Horváth, Noica, & Radu, 2012), deficit de forță de muncă în anumite domenii (Șerban & Toth, 2007), accesul limitat al tinerilor pe piața forței de muncă (INS, 2009, 2010), tendința de migrare ridicată în rândul tinerilor (Sandu, 2006), ceea ce ne permite să concluzionăm, că există un deficit semnificativ privind ieșirea din sistemul educațional și integrarea pe piața forței de muncă.

În lucrarea de față am plecat de la premisa, că economia informală, mai precis informalizarea pieței forței de muncă reprezintă o problemă acută în rândul tinerilor, care urmează să înceapă cariera sau să-și consolideze poziția pe piața muncii, optând la un loc de muncă stabil, pe termen mediu și lung. Informalizarea pieței forței de muncă este un semnal de dezintegrare și poate constitui un factor de migrație. Obiectivul principal al prezentei lucrări îl constituie prezentarea condițiilor de informalizare actuale în contextul României prin metode cantitative, prin analiza bazelor de date statistice existente, și, prin metode calitative – interviuri semi structurate –, care se concentrează pe analiza anumitor aspecte specifice privind informalizarea pieței forței de muncă și tipizarea strategiilor de adaptare la acest fenomen în contextul migrației, concentrându-se la obiectivele de lucru, care afirmă că informalizarea pieței forței de muncă poate fi un catalizator al migrației în rândul tinerilor. Prin această lucrare propunem o analiză alternativă a cauzelor migrației în rândul tinerilor, nu intenționăm să rezolvăm definitiv ecuația cauză-scop al migrației, ci o contextualizare și o perspectivă nouă

pentru a înțelege o problemă acută în societatea românească: dezintegrarea tinerilor pe piața muncii (informalizate) și migrația.

În literatura de specialitate referitoare la economia informală (vezi de ex. (Hart, 1973; Castells & Portes, 1989; Cross, 2001; Feige, 1990; Harding & Jenkins, 1989; Hussmanns, 2004; Mungiu-Pippidi, Ioniță, & Mândruță, 2000; Neef, Stănculescu, & Adair, 2007; Portes & Haller, 2005; Sik, 1996; Stănculescu, 2004; Trevor, Ram, & Edwards, 2004 etc.) există o varietate foarte largă a definițiilor utilizate asupra fenomenului. În general economia informală cuprinde toate activitățile economice în afara economiei formale (în contextul diviziunii binare *formal-informal*). Oricare ar fi definiția/denumirea aleasă din multitudinea acestora și oricare ar fi caracteristicile de delimitare față de economia formală, majoritatea cercetărilor și studiilor se grupează în jurul a două direcții: o abordare care cercetează natura economiei informale, motivațiile, cauzele și efectele acestuia împreună cu actorii participanți și contextul lor macro-sau micro-economic, și o altă abordare, care prin diferite metode încearcă să estimeze sau să măsoare cu exactitate mărimea economiei informale în zona vizată. Această lucrare, pe lângă inventarierea literaturii de specialitate privind aspectele teoretico-metodologice, va prezenta o abordare cantitativă și calitativă de asemenea, rezultatul căreia va fi contextualizarea și descrierea tendințelor de informalizare a pieței muncii din România, și micro-analiza unei nișe de pe piața forței de muncă din România, adică strategiile de viață a tinerilor în acest context. Rezultatul final ar fi combinarea celor două viziuni (natura economiei informale versus mărimea acestuia) în contextul migrației: informalizarea, cauză și efect al (dez)integrării tinerilor pe piața forței de muncă.

Introducerea sau combinarea acestor teme mari, migrația și economia informală, nu este o noutate în literatura de specialitate: multe studii s-au elaborat, care au analizat încadrarea imigranților pe piața forței de muncă prin prisma economiei informale (de ex. Marcelli, Pastor, & Joassart, 1999; Stepick, 1989; Waldinger & Lapp, 1993; Fernández-Kelly & Garcia, 1989; Trevor, Ram, & Edwards, 2004; Williams & Windebank, 1998 etc.), iar participarea în economia informală, sau informalizarea participării pe piața forței de muncă, ca și efect al migrației a reprezentat obiectul multor studii elaborate în contextul migrației internaționale (de ex. Hárs, Simonovits, & Sik, 2004; Light, 2004; Morawska, 2001; Sik, 1996 etc.). În majoritatea acestor articole însă economia informală apare ca actul final al migrației internaționale în țara de gazdă. În lucrarea de față propunem inversarea condițiilor, cauzelor și efectelor, deoarece presupunem

că precarizarea pieței forței de muncă din România creează condițiile favorabile și un pretext fundamentat pentru migrație internațională în rândul celor care nu reușesc să se integreze pe piața forței de muncă conform așteptărilor societății. Prin lucrarea de față intenționăm să aducem un surplus în literatura de specialitate românească. Având în vedere aceste considerente, ne-am propus:

- Analiza și sinteza principalelor teorii, modele și metode de cercetare a economiei informale, știut fiind că despre acest subiect s-a vorbit și s-a scris mult în ultimele decenii la nivel mondial. În acest context ne-am propus să contribuim la cercetarea acestui fenomen în plină desfășurare, analizând specificitatea acestuia în contextul migrației din România
- Îmbinarea prezentării cantitative și calitative: analiza cantitativă a datelor statistice secundare aflate la dispoziție, în vederea prezentării generale ale situației din România privind economia informală, ocuparea forței de muncă tânără și migrația. Prezentarea economiei informale într-o abordare calitativă, care accentuează specificitatea pieței informale din România: informalizarea pieței forței de muncă, cauză și efect în (dez)integrarea tinerilor pe piața forței de muncă și migrația internațională.
- Formularea unor concluzii care pot reprezenta fundamentarea recomandărilor pentru proiectarea unor intervenții guvernamentale capabile să intervină semnificativ, folosind noi argumente în vederea tematizării acestui fenomen.

II. Structura tezei

1. Stadiul cunoașterii: teorii și modele privind economia informală și migrația

Acest capitol sintetizează teoriile relevante privind economia informală și migrația. Subcapitolele, care se referă la inventarierea literaturii aferente economiei informale parcurg istoricul acestui concept și sintetizează literatura internațională și autohtonă în această temă de la începuturi până la cele mai recente publicații în domeniu. Rezultatul este o bibliografie și o sinteză vastă pentru toți cei interesați în această tematică, prezintă sistematic evoluția conceptului

și schimbările teoretice în timp. Deși este vorba de un fenomen „recent” descoperit de știință, până la ora actuală s-a acumulat o literatură aferentă vastă, produs atât de mediul academic cât și de organizații internaționale, naționale, guvernamentale și non-guvernamentale, constituie o temă frecventă pe agenda politicilor publice. Capitolul acesta inventariază pe scurt și teoriile aferente migrației internaționale, cu scopul de a constitui un punct de plecare în conexiunea celor două mari tematici. Sub-capitolul aferent migrației se încheie cu o cvasi-sinteză a teoriilor sub egida culturii migrației

În România cercetarea economiei informale diferă față de celelalte state post-comuniste. Cercetarea „oficială” a economiei secundare înainte de 1989 practic nu a existat în aceea formă în care de exemplu în Ungaria s-a permis, chiar s-a și solicitat la nivel central. Cercetarea științifică de după 1989 în această temă se subscrie trendurilor universale. Literatura de specialitate poate fi împărțit în studii socio-antropologice și economice. Antropologii, sociologii se axează pe analiza și descrierea economiei informale în privința actorilor, motivațiilor, strategiilor, tipologiilor, fie bazate pe date cantitative fie pe calitative; iar focusul economiștilor este măsurarea și modelarea rigidă a economiei informale.

„Oficial” conceptul economiei informale a fost vehiculat prima dată de Hart (1973:61-89) în raportul său către ILO, în care descrie sub-proletariatul urban, demonstrează că marea majoritate nu intră în categoria salariaților pe piața forței de muncă. După această apariție, sectorul informal era descris într-o viziune optimistă și s-a recomandat sprijinirea acestuia, dar caracterizarea pozitivă și dinamică s-a birocratizat odată cu instituționalizarea conceptului. În publicațiile ILO, ocuparea forței de muncă în sfera informală a economiei a fost identificat constant ca sub-ocupare, și s-a presupus, că acest lucru afectează acei lucrători, care nu pot beneficia de intrarea în economia modernă. Această caracterizare și prezentare cvasi negativă a sectorului informal în contextul sărăciei a fost contestată însă de alți cercetători, care au militat pe lângă o atitudine alternativă față de acest fenomen, subliniind că activitățile informale sunt semne ale dinamismului antreprenorial. Din această tendință de redefinire a rezultat noua concepție. S-a ajuns la recunoașterea faptului că aspectele și caracteristicile economiei informale din Lumea a Treia nu lipsesc pe deplin nici din economia țărilor dezvoltate, moderne. Dar este nevoie de sistematizarea definițiilor deja vehiculate. Reprezentanții acestei concepții sunt de exemplu: Feige (1990), Sassen (1992), Castells și Portes (1989, 1992, 2003), Offe și Heinze (1992), Harding și Jenkins (1989) și mulți alții. În procesul amplu de redefinire a economiei

informale Castells și Portes (1989) precizează diferențierea dintre formal și informal: astfel diferența primordială *nu* constă în *natura* produsului final (acesta fiind formal sau informal), ci în *modul* în care acesta a fost produs, sau a constatat obiectul unui schimb economic (vezi Castells & Portes, 1989; Portes, 1994; Portes & Haller, 2005:405). Propun o diferențiere triplă, pentru că prin această diferențiere conceptele *formal*, *informal* și *ilegal* ne permit scoaterea în evidență a deosebirilor în această relație strânsă. Interesul față de economia informală s-a reînnoit în ultimul deceniu peste tot în lume tocmai datorită faptului că în primul rând economia informală nu numai că a crescut, dar apărut în ipostaze noi și în locuri diferite/neașteptate; în al doilea rând pentru că, în ciuda dezbatelor despre caracteristicile sale definitorii, suportarea întreprinderilor informale și îmbunătățirea condițiilor locurilor de muncă informale sunt din ce în ce mai recunoscute ca modalități de promovare a creșterii și a reducerii sărăciei. Această regândire induce o definiție mai extinsă prin recunoașterea segmentării structurale și revizuirea ipotezelor privind caracteristicile definitorii a economiei informale (Chen M. A., 2006). Prin lucrarea de față ne aderăm premisei, care subliniază că economia informală constituie o parte integrantă a dezvoltării economice, nu este un fenomen pe cale de dispariție, mai mult este în continuă creștere; nu poate fi ignorată de factorii de decizie, guverne, specialiști, activiști. În conformitate cu Chen M. A. (2006) o abordare politică bine fundamentată și informată trebuie să realizeze că economia informală este foarte diversificată, acoperă o gamă largă de activități (de la strategii de supraviețuire până la întreprinderi dinamici), este cauzată de mai mulți factori, poate contribui la reducerea sărăciei, și este afectată de politicile publice și de legislația în vigoare, dar este afectată în mod diferit decât economia formală. În continuare în prezentarea teoriilor am parcurs viziunile școlii dualiste (precum și criticile acesteia), școlii structuraliste (legăturile dinamice între formal și informl) și perspectiva instituționalistă, rolul încrederii, a capitalului social și a rețelelor sociale informale.

Școala dualistă: tratează economia informală în contextul țărilor subdezvoltate, se subscrie la ideea, că sectorul informal este alcătuită din activități marginale – distincte față de economia formală –, asigurând venituri pentru săraci și o plasă de siguranță în vremuri de criză. În conformitate cu această școală economia informală reprezintă un stagiul în dezvoltarea unei țări, se datorează în mare măsură lipsei oportunităților moderne de muncă, care ar fi capabile să absoarbă surplusul de forță de muncă cauzate de ritmul lent de creștere economică și ritmul rapid de creștere a populației. Conform dualismului sectorul informal funcționează ca o soluție de

rezervă, care absoarbe sau integrează pe cei excluși de pe piața forței de muncă prin restrângerea sectorului formal și oferă o rezervă de forță de muncă în perioadele de expansiune a sectorului formal. Totodată sectorul informal oferă bunuri și servicii ieftine pentru cei marginalizați, astfel contribuind la integrarea socială ale acestora (Chelcea & Mateescu, 2004:8-9). Ca o consecință, sectorul informal este identificat ca un sector, care se micșorează odată cu creșterea sectorului formal; este un sector paralel cu cel informal, ceea ce nu se integrează în formal, devine temporar informal (Bhattacharya, 2007).

Unul dintre criticii dualismului este Sethuraman (1981). În perspectiva dihotomizării formal-informal, dualismul identifică economia urbană ca un continuu, în care întreprinderile și activitățile din cele două sub-sisteme se disting în funcție de anumite caracteristici, cum ar fi: modul de producție, organizare și amploarea operațiunilor. În viziunea lui Sethuraman este nevoie de o definiție mult mai precisă, deoarece caracteristicile de „delimitare” a celor două sub-sectoare sugerează, ca întreprinderile informale apar și în ciuda lipsei de capital și calificare necesară, sau ca aceste entități nici nu sunt întreprinderi adevărate în sensul convențional al cuvântului, mai degrabă niște unități de producție aflate într-un proces de evoluție.

La sfârșitul anilor '80 optimismul teoreticienilor, de data aceasta mai puțin normativ ca dualismul, s-a orientat către posibilități mai reale privind întrebările de cercetare și problematizarea fenomenului. Unul dintre cei mai mari nume al dezbaterilor din aceea vreme este Hernando de Soto (1989) prin volumul său intitulat *The Other Path*. Cartea lui s-a născut din îndoiala față de următoarele trei teoreme: starea de clandestinitate reprezintă numai sărăcie și marginalitate, cultura din Peru este incompatibilă cu spiritul întreprinzător și cu sistemele economice a celor mai avansate țări ale lumii, toate relele din America Latină se datorează forțelor externe și nu greșelilor interne.

Școala structuralistă, promovată de Castells și Portes (1989) se subscrie la ideea că sectorul informal este alcătuită din unități subordonate (micro-firme) și lucrători, care servesc reducerile costurilor forței de muncă, astfel contribuind la creșterea competitivității firmelor mari capitaliste. În modelul structuralist, în contrast cu modelul dualist, formele și modalitățile de producție nu sunt considerate doar coexistente ci strâns legate și interdependente. În conformitate cu această viziune natura dezvoltării capitaliste (și nu lipsa creșterii economice) explică persistența și creșterea relațiilor de producție informală. În timp ce abordările anterioare defineau sectorul informal în funcție de caracteristicile lui, cum ar fi tipul de activitate economică,

mărimea firmei, statutul social al lucrătorilor sau valoarea capitalului investit, militanții acestei abordări (Portes & Sassen-Koob, 1987; Castells & Portes, 1989; Benton, 1989; Fernández-Kelly & Garcia, 1989; Sassen-Koob, 1989; Sassen, 1992 etc.) disting economia informală prin producție și procesele de schimb. Astfel economia informală cuprinde toate activitățile generatoare de venit care nu sunt efectiv reglementate în mod eficient de către stat în mediile sociale în care activitățile similare sunt reglementate (Castells & Portes, 1989). Folosind această definiție, abordarea sociologică structuralistă proclamă faptul că economia informală nu se asociază strict cu subdezvoltarea țărilor din Lumea a Treia, în contra persistă chiar și în sectoarele moderne, post-moderne sau post-industriale a economiei. Portes și Sassen-Koob (1987) analizează relația economiei informale în contextul teoriilor dezvoltării industriale, caracterul și dinamica activităților și evoluția acestora. Consideră informal acele situații de muncă, în cadrul cărora munca și capitalul nu sunt separate clar, lipsește relația contractuală între aceștia, există forță de muncă plătită, totodată lipsește reglementarea condițiilor de muncă și de plată. Astfel definit sau identificat, sectorul informal este eterogen din punct de vedere structural, și cuprinde activități ca: subzistență, producție și comerț la scară mică, subcontractare către întreprinderi semi-clandestine și lucrători la domiciliu.

Perspectiva instituționalistă logic, ar fi avut un loc și la critica dualismului economiei informale. Am tratat separat, deoarece în contextul abordării instituționale am introdus și alte aspecte teoretice mai noi în privința economiei informale, cum ar fi rolul încrederii, al capitalului social și al rețelelor în economia informală. Sindzingre (2006:58-74) accentuează, că în locul dihotomiei formal-informal, fenomenele etichetate a fi informale, pot fi explicate prin alte caracteristici cum ar fi: credibilitatea și fezabilitatea instituțiilor și contractelor, fie aceștia formali sau informali. Capitalul social și rolul rețelelor sociale reprezintă un concept important în studierea economiei informale. În contextul noilor reglementări contemporane și globalizare formele informale de organizare economică au devenit atât de populare, interconectând în profunzime cu economiile oficiale, încât noțiunea „veche” a sectorului informal sau economia informală s-a pus sub semnul întrebării. Atât în societățile industrializate cât și în cele în curs de dezvoltare aranjamentele economice informale bazate pe legături de rudenie, prietenie, comunitare au pătruns în economiile contemporane sub forma de subcontractare, muncă la negru, migrație transnațională etc. în urma diminuării implicării statului în bunăstarea populației și ocuparea forței de muncă. În acest context cercetătorii, cum ar fi Portes (1994) constată, că

distincția formal-informal a depășit utilitatea. Prin teoria rețelelor sociale se analizează capacitatea forțelor sociale care asigură un cadru de reglementare flexibil integrat în relațiile de solidaritate și încredere. Astfel rețelele sociale sunt mai mult privite ca o sursă de capital social, care este capabil de a consolida eficiența și creșterea economică independent de stat. Decât să reprezinte informalitatea economică în termenii absenței unui regulament, rețelele sociale portretizează economia informală ca o formă alternativă de reglementare, care operează în afara cadrului de reglementare oferit de stat.

Deoarece obiectul lucrării de față îl constituie analiza informalizării pieței muncii din România ca factor de migrație în rândul tinerilor, am sintetizat teoriile migrației internaționale în contextul teoriilor economice relevante. Migrația forței de muncă a fost și este un fenomen, care apare dominant sau mai puțin dominant în diferite perioade ale istoriei (prin emigrarea sau imigrarea forței de muncă). Nu am intenționat o prezentare exhaustivă a acestor teorii, ne-am focusat asupra celor care sunt relevante din perspectiva economiei informale, urmărind însă principiul de cronologie, bazându-ne în mare măsură pe studiul de sinteză al lui Massey și co-autorii săi (1993). Astfel am parcurs teoriile clasice pe scurt, am prezentat răspunsurile economiei neoclasice, noua economie a migrației, teoria pieței muncii duale, teoria sistemului mondial, teoria rețelelor migratorice, teoria cauzalității cumulative a migrației, teoria culturii migrației.

2. Dilema metodologică a cercetării economiei informale

Deși lucrarea de față, în multitudinea studiilor/lucrărilor, care își au ca obiect studierea economiei informale într-un fel sau altul, se situează undeva la mijloc în termenii măsurare versus descriere, cu înclinație spre cunoașterea naturii acestui fenomen din diferite viziuni, în ideea unei sinteze utile ale literaturii de specialitate aferente am considerat util un capitol separat, dedicat metodelor de cercetare a economiei informale, care au ca scop să spună cu exactitate în ce măsură absoarbe sectorul informal fonduri de la sectorul formal (factorii de decizie aferente politicilor publice de acest aspect sunt cei mai interesați sub egida fraudelor fiscale, muncii la negru etc.). Astfel capitolul *Dilema metodologică a cercetării economiei informale* prezintă structurat principalele metode și tehnici sociologice și folosite în cercetarea economiei informale, trecând în revistă și câteva metode economice. Bineînțeles lista metodelor și prezentarea acestora

nu este exhaustivă, dar acest capitol poate constitui un punct de plecare în cercetări care vizează această direcție de a măsura cu exactitate a ceea ce se consideră în unele contexte nemăsurabilă. Capitolul are și o parte dedicată sintezei acelor studii autohtone, care prin diferite metode au estimat sau au măsurat economia informală din România, prin care reconfirmăm natura „nemăsurabilă” a economiei informale. Sinteza metodelor de cercetare a economiei informale ar merita un studiu separat în vederea inventarierii tuturor abordărilor existente, deoarece este vorba de un fenomen greu de cuantificat (etichetat de multe ori ca un fenomen nemăsurabil). Astfel, ca și un răspuns la diferitele aspecte teoretice, apare și multitudinea aspectelor metodologice. Structurarea metodelor în sine este o încercare grea, deoarece metodele folosite în cercetări diferite variază și în funcție de definiția operațională aleasă. În acest capitol intenționăm să sintetizăm abordările metodologice existente. În ultima perioadă economia informală, mai precis măsurarea cât mai exactă a economiei informale a devenit foarte popular și în rândul economiștilor, astfel există o serie de studii, care vizează mărimea economiei informale bazate pe diferite metode. Am sintetizat cele mai populare metode folosite în estimarea mărimii economiei informale, bazându-ne pe Ékes (1993:103-118), Mungiu-Pippidi, Ioniță & Mândruță, (2000), Albu (2003, 2008), Easton (2001), Andrei, Oancea, Stancu, și Iacob (2009), Andre și Stelian (2008), Andrei, Ștefănescu și Oancea (2010), Ene și Hurduc (2010), Buziernescu, Nanu și Spulbar (2009), Belyó (2008), Covaci (2007), Covaci-Voicu (2008) etc.

Pentru măsurarea veniturilor invizibile s-au elaborat mai multe metode bazate pe diferite concepții internaționale, bineînțeles fiecare având slăbiciunile lui pe care le-am prezentat. O problemă generală îl reprezintă faptul că prin oricare metodă doar o parte a economiei informale poate fi cercetată, măsurată, nu există o „rețetă internațională” valabilă prin care am putea obține o imagine clară asupra fenomenului (ex. corupția nu poate fi cercetată prin utilizarea chestionarelor). Metodele utilizate variază în funcție de locul și timpul (*time and space*) cercetării, în cazul societăților mai dezvoltate se obțin rezultate mai avansate. Adică cu cât este mai dezvoltată o societate, procesele economice devin mai ușor înregistrabile, pot fi urmărite mai ușor și în mai multe feluri (Ékes, 1993:103-104). Din punct de vedere tehnic Belyó (2008:63) distinge trei categorii de metode: abordarea directă (sondaj , analiza declarațiilor de venit), indirectă (analiza conturilor naționale, analiza statisticilor pieței forței de muncă, abordare tranzacțională, metoda input-urilor fizice) și abordarea prin modele (modele de ecuații structurale – SEM, modelul indicatori multipli cauze multiple – MIMIC și modelul dinamic indicatori

multipli cauze multiple – DYMIMIC). Ékes (1993:103-118) vorbește despre șapte metode de bază, care pot avea și subgrupe, pot fi concepute diferite scheme de metodologie pe baza acestora. Cele șapte metode amintite sunt: metoda chestionării, analiza statisticilor pieței forței de muncă, metoda monetară, statistici de gospodării, metoda estimării (*guesstimation*), analiza conturilor naționale, metoda fiscală. În afară de aceste metode cantitative Ékes descrie alte cinci metode folosite în cazul țărilor est-europene, și anume analiza materialelor de presă, metoda de interviu, metoda indicilor agregate, analize parțiale și metode mixte, care de fapt sunt o variație a celorlalte șapte metode amintite mai sus. Acest capitol are la final și o sinteză a estimărilor măsurii economiei informale în România, prin care s-a demonstrat și în context autohton multitudinea metodelor, precum și multitudinea rezultatelor acestor estimări, adică natura „nemăsurabilă” a fenomenului.

3. Definiții, obiective de cercetare, metodologia lucrării

Capitolul dedicat metodologiei lucrării clarifică definiția acelor termeni cu care operăm: economie informală, informalizare, strategie de viață, făcând o conexiune și cu partea de conceptualizare a fenomenului. Tot sub egida acestui capitol se creionează și grupul țintă a cercetării calitative, obiectivele de cercetare după care ne-am ghidat, precum și caracterizarea datelor cantitative folosite și metodele calitative utilizate în cadrul cercetării științifice.

Prin definirea economiei informale ca totalitatea activităților economice prin care se realizează venituri nedeclarate, neînregistrate sub egida economiei formale, avem posibilitatea să identificăm fenomenul de informalizare a pieței muncii. Nu ne concentrăm asupra acelor activități informale, care se practică în afara formalului, ci informalizarea, ca fenomen capătă noi dimensiuni. În cadrul acestei lucrări, în analiza calitativă a interviurilor elaborate cu tineri abordarea originală este analiza migrației ca strategie de viață în condițiile pieței muncii informalizate. În cadrul acestei analize acceptăm definiția lui Sandu (2000) referitor la strategiile de viață, și anume că „sunt structuri raționale de acțiune, relativ durabile la nivelul agentului care le adoptă”. Subiecții prezentei lucrări îl reprezintă în general tinerii din Cluj cu vârsta cuprinsă între 18-35 ani, cu un nivel de educație medie sau superioară, care își desfășoară activitatea în primul sau al doilea loc de muncă sau sunt în căutarea primului sau celui de al doilea loc de muncă în cariera lor de pe piața muncii. În procesul de sinteză a celor mai importante abordări

legate de economia informală, migrație și schimbările structurale din România (încorporate într-un context global), bazându-ne pe datele empirice, obiectivele principale ale prezentei lucrări sunt următoarele:

- (i) Care sunt principalele probleme cu care se confruntă tinerii în procesul de integrare pe piața muncii din România
- (ii) În ce măsură se reflectă din datele statistice oficiale problemele tinerilor pe piața muncii din România
- (iii) Cât de frecvent se confruntă tinerii cu diferitele forme ale locurilor de muncă non-standard (informale) pe piața de muncă din România
- (iv) În ce măsură se adaptează – acceptă – tinerii ofertele informale autohtone și în ce condiții
- (v) În ce măsură se intersectează piața de muncă informalizată (cauză) și migrația internațională (efect) în strategiile de viață a tinerilor (cât de frecvent reprezintă o alternativă migrația internațională)
- (vi) Migrația temporară internațională în ce măsură înseamnă statut formal de angajat sau implicarea în alte înțelegeri informale din străinătate
- (vii) Cum interpretează tinerii înțelegerile informale din străinătate față de cele din România – reflecțiile inconsistenței de status la nivel individual
- (viii) Efectele migrației temporare sau definitive internaționale ale tinerilor: pozitiv (export de șomeri, import de remitențe) sau negativ (o piață de muncă precară, vulnerabilitatea tinerilor)

Metodologia abordării empirice se bazează pe două paliere. Partea descriptivă cantitativă are la bază diverse surse de date – date statistice oficiale, cercetări și studii și baze de date aferente acestora – referitor la subiectele vizate, prin care am încercat să oferim o descriere statistică clasică, care poate funcționa ca un fundal cantitativ al tuturor aspectelor vizate de prezenta lucrare. Abordarea calitativă este asigurată prin elaborarea a 50 de interviuri semi-structurate cu tinerii, care corespund descrierii din grupul țintă, elaborate în perioada aprilie-iulie 2011. Temele principale în jurul cărora interviurile au fost structurate sunt următoarele: întrebări de identificare; educație; tranziția de la școală pe piața muncii; situația actuală pe piața muncii; migrație; problemele generației pe piața muncii. În lucrarea de față strategiile de supraviețuire se leagă de activitățile individuale de natură economică, astfel rolul acestora este consolidarea

situației economice, maximizarea resurselor economice. În acest context, sub umbrela strategiilor de supraviețuire intră toate acțiunile, care facilitează îmbunătățirea situației economice individuale. Aceste strategii de viață s-au operaționalizat prin următoarele dimensiuni: schimbările nevoilor la nivel individual (tranziția de la școală pe piața muncii); schimbările resurselor economice (situația pe piața muncii); schimbările atitudinilor (adaptarea la situația existentă prin diferite metode).

Analiza calitativă are și o componentă suplimentară: s-au elaborat 5 interviuri cu specialiști în domeniul incluziunii tinerilor: autorități/instituții locale, ONG-uri, firme. Scopul acestei componente a cercetării calitative a fost obținerea unui feed-back instituțional din partea acestor actori interesați și implicați domeniul asistenței sociale, a pieței muncii, a plasării forței de muncă etc.

4. Economia informală, condiții de informalizare în comunism și post-comunism

Acest capitol prezintă fundalul teoretic al prezentei lucrări, o descriere sau mai degrabă o contextualizare socio-economică, precum și prezentarea trendurilor migratorice interne și externe din România de după 1989. Din motive didactice vizează trei etape: economia informală înainte de 1989, economia informală în perioada de tranziție imediat după 1989 și economia informală în prezent – noile fețe ale informalizării – acest ultim subcapitol cuprinzând și o sinteză a trendurilor migratorice din România de după 1989. Contribuția științifică al acestui capitol în întregime constă și în faptul că sintetizează literatura de specialitate autohtonă, prezintă studii și cercetări elaborate în România, inventariază în mare măsură acei autori care s-au dedicat cercetării acestei teme din diferite perspective. Studiile, articolele și cărțile de bază, după care ne-am orientat, reprezintă literatura de bază în acest domeniu (Chelcea & Mateescu, 2004; Dobrescu, Rughiniș, & Zamfir, 2000; Hunya, Réti, R. Süle, & Tóth, 1990; Neef, Stănculescu, & Adair, 2007; Sik, 1996a, 1996b, 2006; Sik & Kelen, 1988; Stark, 1989; Stănculescu, 2004; Stănculescu & Ilie, 2001; Mungiu-Pippidi, Ioniță, & Mândruță, 2000; Verdery, 1996; Ékes, 1993 etc.).

În *perioada de dinainte de 1989* nu putem vorbi de cercetarea sociologică al acestui fenomen în România, deoarece economie secundară sau informală nu exista oficial. Astfel

referitor la această perioadă nu avem pârghii științifice de a sintetiza cercetări, ne-am limitat la inventarierea activităților informale și mai ales la contextualizarea acestora în mediul socio-economic de dinainte de 1989, ceea ce este important, deoarece trecutul economiei comuniste se reflectă și în prezent. În orice caz, în discursul legat de economia informală comunistă nu este de neglijat conceptul economiei secundare, concept, care deși oficial nu a existat în România comunistă, s-a înrădăcinat în discursul public. În contextul comunismului din România, ne putem alinia la concluzia lui Girasek și Sik (2006:75), conform căreia economia informală dinainte de 1989 a funcționat ca un răspuns inventiv la rigiditatea sistemului economic planificat și controlat, un instrument de suplimentare a veniturilor – nu neapărat bănești.

Perioada *post-comunistă* are și ea caracteristicile ei speciale, care asigură substrat activităților informale, prin care se naște economia și societatea duală. În contextul tranziției economice economia informală poate fi interpretată ca o moștenire a regimului anterior. Exercițiul, precum elita economică și-a salvat relațiile economice, reînnoind acestea în economia de piață, este relevant și în cazul strategiilor de supraviețuire informale. Adică oamenii implicați în economia invizibilă din comunism își folosesc experiența, relațiile și sursele de informare pentru a-și asigura supraviețuirea în schimbarea structurală din România (Péter, 2003b). Întorcându-ne la Girasek și Sik (2006:75): în perioada tranziției post-comuniste, spre deosebire de perioada de dinainte de 1989, strategiile economice informale „inventate” în noul context economic au rolul de mecanism de apărare – facilitator de avantaje în situația socio-economică de după 1989.

Deși nu există o linie de demarcație strictă între perioada post-comunistă și *perioada de după post-comunism*, din motive didactice și nu numai, am tratat separat din punctul de vedere al economiei informale, sau al informalizării. Astfel am încercat să creionăm profilul socio-economic al informalizării post-moderne în contextul paradoxului României. În acest sub-capitol am parcurs sistematic această tematică, cu scopul de a creiona contextul socio-economic al informalizării pieței forței de muncă și a migrației tinerilor din România contemporană. În caracterizarea societății românești de multe ori cădem în capcana comunismului/post-comunismului/tranziției politico-economice în argumentarea anumitor fenomene sociale, fără să luăm în considerare „trendurile” economico-sociale mondiale, care influențează puternic structura și evoluția proceselor sociale din România. Din cele descrise în acest capitol se evidențiază perfect condițiile precarizării/informalizării pieței muncii, care se aliniază perfect la

trenduriile migratorice prezentate din România. Este clar, că deși există un deficit de ofertă de forță muncă în anumite domenii, integrarea tinerilor pe piața forței de muncă este problematică și migrația internațională în rândul lor este din ce în ce mai populară, datorită existenței culturii migrației și a experienței diferențelor salariale. În aceste condiții este evident, că în afara motivației salariale există și alți factori facilitatori de migrație, un factor poate să fie și informalizarea pieței forței de muncă, care împinge potențialii angajați în migrație internațională. În acest context acceptarea informalizării pieței forței de muncă și adaptarea la aceste condiții fie prin migrație fie prin acceptarea angajamentelor informale pot fi interpretate ca un mecanism de apărare a grupurilor dezavantajate – cum sunt și tinerii, proaspeți participanți ai pieței muncii – pe piața forței de muncă duală (Girasek & Sik, 2006:75).

5. Analiza empirică a informalizării pieței muncii și a migrației

Abordarea empirică se conturează în două direcții. Prima parte, cea cantitativă, trece în revistă următoarele teme: descrierea statistică a proceselor demografice, diagnoza sistemului educațional din România, piața muncii din România – din perspectiva inserției tinerilor pe această piață și migrația internațională a tinerilor din România. Abordarea calitativă, a doua dimensiune a capitolului studiază la nivelul individual al strategiilor de viață. Am încercat să conturăm și în termeni cantitativi frecvența acelor laitmotive pe care le-am identificat că ar fi importante și în descrierea statistică și cu care ne-am confruntat și în cazul interviurilor elaborate cu tinerii din grupul țintă, iar prin prisma strategiilor de viață întâlnite am conturat și o tipologie a tinerilor, vizând relația și strategiile de adaptare condițiilor de informalizare de pe piața muncii și aspirațiile de migrație internațională în acest context. Această parte calitativă a tezei se încheie cu o reconfirmare a celor prezentate mai sus prin analiza interviurilor elaborate cu specialiștii în domeniu.

Situația tinerilor din România – abordare cantitativă: Principalul scop a fost descrierea statistică a realității din România privind situația tinerilor pe piața forței de muncă într-un context mai larg. În cadrul acestei descrieri statistice am analizat situația țării, unde este cazul, în comparație cu țările Uniunii Europene. Prin firul logic al acestei abordări cantitative am încercat să creionăm

cât mai real situația tinerilor pe piața muncii, „să identificăm” locul lor în societatea românească și europeană, totodată pe parcursul studierii datelor și informațiilor oficiale am descris particularitățile metodologice și am reflectat asupra anumitor deficiențe metodologice sistematice. Am prezentat consecvent următoarele tematici: descrierea statistică a proceselor demografice, diagnoza sistemului educațional, radiografia pieței muncii din România și migrația internațională cu focus pe migrația tinerilor din România, în strânsă legătură și conectând permanent cu partea teoretică a lucrării și în special cu cele sintetizate în capitolul dedicat informalizării din România (înainte și după 1989).

La descrierea *proceselor demografice* ne-am concentrat la accentuarea presiunii sociale cu care se confruntă tinerii, din punct de vedere demografic: scăderea populației, implicit scăderea populației tinere, respectiv scăderea populației active, ocupate, ceea ce înseamnă indirect o presiune imensă de dependență în viitor a generațiilor mai în vârstă inactivă de tinerii, care se confruntă cu probleme de inerție pe piața muncii din diferite motive. *Diagnoza sistemului educațional* a plecat de la premisa, că în România, și nu numai, ne confruntăm cu o altă situație paradoxală în contextul educației: pe de o parte se observă o expansiune a educației după 1989 (creșterea gradului de cuprindere în învățământ a populației de vârstă școlară), pe altă parte există un decalaj semnificativ între realitatea românească și obiectivele europene privind indicatorii educaționali, cum ar fi reducerea abandonului școlar, creșterea ponderii populației care a absolvit cel puțin liceul, creșterea proporției absolvenților în învățământul superior, creșterea participării adulților la educația permanentă; totodată șomajul de lungă durată a tinerilor, disponibilitatea de a migra, și în general dificultățile de integrare pe piața muncii sunt probleme, care sunt strâns legate de educație. În acest sub-capitol am parcurs mai multe teme/probleme: creșterea nivelului de educație, participarea tinerilor în procesul de educație pe diferite nivele, părăsirea timpurie a școlii, formarea profesională continuă, tranziția de la școală pe piața muncii, decalajele între oferta educațională și cerințele pieței muncii, vulnerabilitatea tinerilor în procesul de inserție pe piața muncii, procesul de învățare pe tot parcursul vieții etc. *Diagnoza pieței muncii* trece în revistă toate pârgھیile teoretice și statistice pentru a putea evidenția cauzele structurale ale problemelor tinerilor de pe această piață, constituind o bază solidă analizei calitative. Pe lângă efectele tranziției de la o economie redistributivă la economia de piață în 1989, nu putem neglija ceilalți factori socio-economici, fenomene globale, care și-au arătat efectul prin generalizarea factorilor de risc (Péter, 2003b). Beck (1999) scrie despre

„revoluția” pieței forței de muncă, în care lumea ordonată a fordismului este înlocuită cu o economie politică de incertitudine, a cărei implicații sociale și politice nu sunt cunoscute. În acest context riscurile, cu care tinerii se confruntă în procesul de integrare pe piața muncii și nu numai, au crescut. Piața forței de muncă poate fi identificată ca o importantă sursă de vulnerabilitate, deoarece șomajul tinerilor în unele țări au rate ridicate, drumul de la școală la viața activă (din punct de vedere economic) este lung și greu, ceea ce poate rezulta în unele cazuri un risc major de excluziune socială (Furlong, 2003). Informalizarea pieței muncii și în general problemele tinerilor pe piața muncii, apar ca o provocare sau problemă permanentă pe agenda organizațiilor naționale și mondiale de muncă, a structurilor internaționale supra-guvernamentale, cum ar fi OECD, ILO, Comisia Europeană etc. Se vorbește despre o criză a ocupării tinerilor fără precedent. Pe lângă prezentarea obiectivelor europene și naționale, privind inserția populației active pe piața muncii, principalele teme analizate au fost: ocuparea, șomajul tinerilor (pe grupe de vârstă, nivel de educație), analiza Codului Muncii și efectele acestuia, formele alternative de angajare și efectele acestora, precum și nivelul de angajare ale tinerilor în diferite forme de angajare, identificarea unor probleme de ordin metodologic la nivelul înregistrării și interpretării șomajului în statisticile oficiale (Agenția pentru Ocuparea Forței de Muncă, respectiv Institutul Național de Statistică), șomajul de lungă durată în rândul tinerilor, timpul mediu petrecut între sistemul educațional și piața muncii, cauzele acceptării angajamentelor alternative pe piața muncii etc. Întorcându-ne la Chen M. A. (2008), dovezile disponibile sugerează faptul că forța de muncă a devenit flexibilizată sau informalizată sau non-standard. Acest termen al muncii „non-standard” frecvent utilizat include: locuri de muncă care presupun un aranjament între angajator și angajat, ocupare full-time fără contract securizat; auto-ocuparea forței de muncă, cu sau fără angajați. Categoriile utilizate sunt: ocuparea temporară, ocuparea pe perioadă determinată. Sunt în creștere și sub-contractările, mai ales în sectorul serviciilor și a producției. În acest capitol am parcurs aceste categorii din punct de vedere statistic, înainte de a concluziona situația existentă și de a formula propuneri de formalizare de regândire a viziunii formalizării.

Migrația, ca și fenomen social, după 1989 a devenit un aspect foarte important pentru societatea românească, deoarece atât plecarea cât și revenirea, dar și imigrarea străinilor în România, sau migrația internă condiționează procese economice și sociale majore. Bineînțeles nu putem trata acest fenomen fără contextul tranziției economice, deoarece multe aspecte

„nerezolvate” de schimbarea regimului din 1989 s-au rezolvat pe „cont propriu” de cetățenii români, printre altele prin emigrare temporară în străinătate. În acest context Sandu și Alexandru (în Preda, 2009:266) vorbesc de o „tranziție socială prin migrație”, care deși a prezentat și perioade de succes în ultimii 23 de ani, pe termen mediu și lung are implicații multiple, inclusiv riscuri majore economice și sociale. Din perspectiva prezentei lucrări principalul aspect important îl constituie migrația temporară în străinătate a tinerilor și legătura acestui fenomen social cu condițiile de pe piața muncii autohtone. Astfel scopul științific, de a conecta cele două mari tematici: economia informală/piața de muncă informalizată și migrația a rămas valabilă. Am parcurs problematica migrației dând o statistică descriptivă, care a stat și la baza analizei calitative, totodată am sintetizat principalele informații/documente științifice și politice, care într-un fel sau altul au abordat migrația internațională a tinerilor din România din perspectivă statistică. Situația paradoxală a României ca punct de plecare a rămas valabilă: rata migrației internaționale ridicată, migrație internă destul de limitată (Alexe, Horváth, Noica, & Radu, 2012), deficit de forță de muncă în anumite domenii (Șerban & Toth, 2007), accesul limitat al tinerilor pe piața forței de muncă (INS, 2009, 2010), tendința de migrare ridicată în rândul tinerilor (Sandu, 2006). În prima parte a analizei am prezentat trendurile migratorice majore din România pe perioade (1990-1993, 1994-1996, 1997-2001, 2002-2006, 2007 și după respectiv nul val de migrație, care poate fi constituit și valul de migrație a tinerilor).

Informalizarea pieței muncii și migrația – abordare calitativă: Ca o continuare a problemelor generale prezentate prin descrierea statistică, în acest subcapitol ne-am concentrat asupra prezentării problemelor specifice întâmpinate de tineri pe piața muncii prin prisma interviurilor semi-structurate, după care am creionat și o tipizare pe baza strategiilor de viață întâlnite, caracteristici și atitudini de adaptare sesizate. Structura acestui capitol urmărește logica întregii lucrări – de la general spre concret, adică abordare deductivă – în acest capitol fiind în focusul analizei perspectiva individuală la nivel de strategie de viață. Dimensiunile, pe marginea cărora s-au conturat strategiile de viață a tinerilor, sunt următoarele: schimbări la nivel individual (origine, familie, educație, tranziție de la școală pe piața muncii) schimbări la nivelul veniturilor (cariera pe piața muncii, poziția prezentă pe piața muncii, trecut migratoric – inclusiv în familie), schimbări la nivelul atitudinilor (strategii de adaptare la situația prezentă pe piața muncii,

așteptări și planuri pentru viitor) pe care le vom analiza în concordanță cu modelul tridimensional preluat de la Sandu (2000).

Dificultățile întâlnite în procesul de tranziție de la școală pe piața muncii ridică o mulțime de probleme: în primul rând suntem martorii unei perioade de expansiune a învățământului superior, rezultatul căreia fiind creșterea proporțională a maselor, care au diplomă universitară, ceea ce ar trebui să reprezinte garanția teoretică al unui loc de muncă stabil pe termen lung. Tinerii se confruntă cu multiple probleme: șomaj, locuri de muncă puține și de proastă calitate, necorespunzător nivelului de educație, prost plătite etc. Suportarea statutului de șomer este greu de gestionat, deoarece mediul social înconjurător de multe ori ține sub control diferitele faze ale căutării unui loc de muncă. Competiția pentru locurile de muncă de calitate este mare, trecerea de la școală pe piața muncii este haotică, salariile tinerilor scad, nesiguranța locurilor de muncă crește; șomajul după terminarea studiilor devine o stare cvasi-normală chiar și în rândul celor mai calificați. sistemul asigurărilor și ajutoarelor sociale s-a restricționat, astfel în această perioadă de tranziție mulți tineri devin descurajați, sunt în afara tuturor sistemelor de integrare/evidență – educație, sistemul asigurărilor, piața muncii, sistemul de evidență a celor fără loc de muncă. Crește numărul celor auto-angajați, dar vorbim de auto-angajați forțați de obicei, discrepanțele educație – cererile pieței muncii sunt evidente, ceea ce nu este un specific românesc, este o problemă globală, care însă ar trebui gestionat la nivel național. În cursul discuțiilor majoritatea (90%) dintre subiecți, inclusiv și cei care s-au integrat destul de repede și cu succes (având un loc de muncă unde se simt bine), a menționat ca o problemă acută dificultățile celor proaspăt absolvenți în căutarea și găsirea unui loc de muncă. Calitatea locurilor de muncă este o problemă generală nu numai din perspectiva educației/sub-ocupării ci și din punctul de vedere a contractelor încheiate. De multe ori nici angajatorii nu gândesc pe termen lung, fie vorba de un loc de muncă care se potrivește sau nu cu nivelul de educație al potențialului angajat, și practică diferite strategii de angajare, bazându-se pe articolele permise ale legislației în vigoare sau chiar pe lacunele de ordin legislativ. Investițiile în forța de muncă sunt costisitoare și numai pe termen lung își produc efectul. Flexibilitatea pieței muncii nu este o noutate, cuprinde introducerea formelor alternative de muncă – part-time, muncă la domiciliu, muncă la distanță, muncă bazată pe proiecte, auto-angajare, muncă temporară etc. Dar în cazul în care aceste forme alternative de lucru nu pot oferi o siguranță pe piața muncii și forța de muncă astfel angajată devine mai vulnerabilă, atunci piața muncii nu-și produce rolul de integrare. În

sintetizarea „noilor” forme ale informalizării am scos în evidență cele spuse de Beck (1999, 2008) în contextul individualizării și a modernității a doua în era prezentă globalizată, și reflectăm asupra existenței a două modele de ocuparea forței de muncă. Modelul de bunăstare care „forțează” ocuparea totală cu contracte de muncă sigure, cariere pentru clasa de mijloc, locuri de muncă de lungă durată (pe viață); celălalt model este ceea ce îl numește ocupare fragilă sau flexibilă, acoperă program de lucru flexibil. Muncă part-time, contracte pe termen scurt, jonglarea lucrătorilor între diferite tipuri de muncă în același timp. În aceste condiții este vorba de o pluralizare a muncii.

Aproape toți respondenții intră în categoria de *flexiworkeri* și *flexitimeri* pentru că timpul angajaților sau potențialilor angajați a devenit parțial proprietatea angajatorilor, care se așteaptă la o flexibilitate maximă de la angajatori, practic se dorește o atitudine de proprietar (al firmei/societății/întreprinderii/instituției) dar fără dividende din profit. Dacă modernitatea se caracterizează prin securitate, certitudine, limite clare, a doua modernitate prin nesiguranță, incertitudine, dizolvarea limitelor clare, sectoarele importante ale vieții – economia, politica, societatea – sunt reglementate de riscuri. Deciziile, strategiile de management se schimbă permanent, totul este posibil, în consecință nimic nu poate fi controlat și prezis. În lumea riscurilor globale regimul fordist al producției de masă standardizată, bazată pe o diviziune a forței de muncă neflexibilă, segmentată, ierarhică, devine un impediment în utilizarea capitalului. Securitatea angajării și protecția socială este o altă caracteristică a calității unui loc de muncă (Beck, 1999, 2008). Prin această temă însă, se pare pe baza interviurilor, atingem un teren alunecos în privința limitelor între legalitate și ilegalitate sau formalitate și informalitate, ceea ce poate fi surprins în mai multe aspecte ale angajării/neangajării tinerilor. Strategiile de angajare menționate de tinerii intervievați ne sugerează, că unii angajatori preferă să evite constrângerile legislative și în mod legal sau cvasi-legal profită de forța de muncă oricum vulnerabilă.

Percepția unui loc de muncă ideal, întâlnită în interviurile analizate corespunde cu articolele și cercetările studiate, majoritatea respondenților menționând aceleași teme majore: salariu decent, loc de muncă stabil, colegi buni, să se respecte drepturile angajatului, muncă în echipă, șef bun, colegi simpatici etc. În analiza diferitelor forme de angajare alternativă am dedicat spațiu pentru introducerea conceptului de auto-angajare, ceea ce este un fenomen întâlnit în realitate, dar la nivel statistic, precum și în discursurile specialiștilor fenomenul nu apare așa cum funcționează în realitate (definiții, ajustarea datelor la cerințele internaționale etc.). Uitându-

ne peste aceste caracteristici ale economiilor informalizate, putem deduce, ca percepția auto-angajării din România s-a blocat la un nivel precarizat, iar mediul economico-social și politic susținător al acestor activități în rândul tinerilor are importante lacune sociale și legislative.

O alternativă reală la nivel individual de a-și găsi un loc de muncă este migrația temporară sau definitivă internațională; tinerii nu-și pot acoperi pe termen lung cheltuielile conexe ale căutării unui loc de muncă decent sau nu vor/nu pot să accepte condițiile informale sau semi-informale, sunt descurajate de inserția pe piața muncii autohtone. Laitmotivul migrației apare în fiecare interviu, deoarece 17 dintre subiecți au avut experiențe migratorice, iar restul de 33 de subiecți au menționat intenția de a migra (cu sau fără demersuri concrete, dar cu condiții bine conturate). și în cazul tinerilor este valabilă definiția prin care putem spune, că strategiile de viață sunt alegeri fundamentale într-o situație de competiție prin mobilizare de resurse sau conversie de capitaluri (Sandu, 2000). În contextul inserției pe piața muncii tinerii fac alegeri similare: competiția pentru găsirea unui loc de muncă decent produce rezultate diferite, unii se angajează cu succes, alții acceptă un loc de muncă necorespunzător locului de muncă ideal (prost plătit, sau sub nivelul de educație, sau necesită angajamente informale, precar, instabil etc.), și sunt și tineri care, nefiind suficiente locuri, rămân în afara competiției, acceptă statutul de șomer pe o perioadă de timp, sau devin descurajați în căutarea unui loc de muncă. Oricare ar fi rezultatul acestei competiții la nivel individual urmează o alegere fundamentală, care în rândul tinerilor accentuat (și nu numai) cuprinde și alternativa migrației internaționale temporare sau definitive. Conceptul cultura migrației se referă la schimbările valorilor culturale determinată de percepțiile anterioare migratorice într-o comunitate care are o istorie de migrație considerabilă. Practicile migratorice oferă un repertoriu de comportamente de referință pentru tineri, în același timp orientează și motivează alegerile actorilor sociali. Cultura migrației apare în primul rând ca o dimensiune a organizării sociale; totodată este din ce în ce mai evident, că migrația pe piețele externe de muncă înlocuiește mobilitatea pe piețele interne; migrația poate să reprezinte o alternativă deoarece piața internă de muncă este precară și există diferențe salariale în raport cu piețele de muncă din străinătate; migrația apare ca un model non-normativ, adică poate ajuta participanții să umple golul generat de diferența între așteptările societății și posibilitățile cu care se confruntă cei care vor să se integreze pe piața muncii. Astfel funcția culturală a migrației reprezintă un context nedeterminat, unde incertitudinile tranziției prelungite la maturitate pot fi prelungite. Tinerii migrează nu numai din cauza că au experiența directă sau indirectă a

migrației, ci pentru că au oportunități acceptabile înguste de a se maturiza prin muncă (Horváth 2008, 2009). O noutate față de trendurile migratorice ale tinerilor identificate și de autorii citați o reprezintă apariția masivă a migrației definitive la nivel declarativ, atât în rândul migranților cu sau fără experiență cât și în rândul acelor tineri, care deocamdată au doar cu intenții de a migra cu sau fără aranjamente concrete în acest sens. O altă întrebare crucială a fost: de ce tinerii acceptă mai ușor angajamentele și ofertele informale în străinătate și în România nu? Răspunsul am obținut din interviurile analizate. Distanța socială precum și deosebirile între societatea gazdă și societatea de origine rezultă ca aceste poziții relativ marginale să devină acceptabile. Din interviuri reiese, tot în acest context, că deși tinerii sunt dispuși să accepte fel de fel de situații precare, marginale în străinătate, acesta nu înseamnă că experiența marginalizării pe piețele de muncă în străinătate ar contribui sau ar facilita acceptarea statutului informal, precar, instabil, de multe ori bazată pe aranjamente informale în țara de origine. Participarea pe piețe de muncă secundară în străinătate este evaluat pragmatic, adică în puterea de cumpărare, ca rezultat al muncii. Stabilitatea în țara de origine este acceptată în continuare în condiții de muncă formale, durabile, stabile, cu venituri decente.

Prezentarea tipologiei tinerilor se raportează modelului tridimensional preluat de la Sandu (2000): din perspectivă fenomenologică, adică domeniul de manifestare a acțiunilor strategice, natura obiectivelor urmărite; perspectiva instrumentală, adică mijloacele de realizare și perspectiva funcțională, consecințe ale acțiunii strategice. Tipologiile s-au consolidat pe marginea a următoarele dimensiuni: atitudinea față de piața de muncă autohtonă, existența angajamentelor informale, aspirații migratorice, atitudinea față de calitatea locurilor de muncă în străinătate. Astfel am identificat următoarele atitudini tipice: muncitor silnic – *insider* cu orice preț, migranți cvasi-forțați – *outsider* aici *insider* acolo, liberi profesioniști (*freelancer*) de succes, cei integrați cu succes; prin care am identificat principalele motivații și strategii de adaptare la condițiile întâlnite pe piața muncii.

Cercetarea calitativă, baza empirică a prezentei lucrări, s-a încheiat cu interviuarea anumitor specialiști în domeniu, factori de decizie pe plan local, reprezentanți ai instituțiilor publice locale în domeniul muncii și asistenței sociale, reprezentanții mediului de afaceri prin specialiști în resurse umane și plasarea forței de muncă în străinătate. Scopul declarat al acestei componente a cercetării calitative a fost obținerea unui feed-back instituțional din partea acestor actori interesați și implicați în domeniul asistenței sociale, a pieței muncii, a plasării forței de

muncă etc. Principalele probleme cu care se confruntă tinerii în procesul de inserție pe piața muncii corespund cu cele identificate de tineri, dar din alte perspective se regăsesc în discursurile specialiștilor, și variază în funcție de persoana interviuată, respectiv de sectorul de proveniență. Referitor la diferitele alternative de angajare și de angajamente, câteodată informale, între angajator și angajat ne-am confruntat pe de o parte cu păreri diferite, pe de altă parte și de o dezinformare, mai ales din partea reprezentanților instituțiilor publice. Această problemă, considerată gravă de tinerii intervievați, la nivelul declarativ al specialiștilor nu reprezintă un topic chiar atât de important. Abordarea este mai pragmatică: există o lege, parțial mai avantajoasă pentru angajatori și parțial mai puțin avantajoasă pentru tineri care aspiră la un loc de muncă stabil, pe termen lung cu un salariu atractiv, care trebuie respectată, instituțiile statului de aceea există ca să identifice discrepanțele, ilegalitățile, tinerii trebuie să se informeze și să se pregătească mult mai bine să facă față provocărilor pieței muncii. În percepția respondenților acest aspect de informalizare sau proces de „ilegalizare” nu este atât de gravă ca de exemplu migrația tinerilor. Nici nu conectează totdeauna ca și cauză directă problemele de angajare cu migrația temporară de muncă, deși recunosc, că fenomenul migrației are în prezent și va avea efecte tragice pe piața muncii din România, totodată subliniază și efectele pozitive ale migrației. Se pare că tinerii se confruntă cu un fenomen de dezintegrare pe piața muncii, ceea ce „plusează” cauzele migrației internaționale în rândul lor, pe lângă cele clasice. Din strategiile de viață analizate reiese, că diferențele salariale între România și oricare țară din străinătate nu reprezintă o cauză primordială în intențiile sau deciziile de plecare, deoarece alte avantaje, precum stabilitatea locurilor de muncă, relațiile interpersonale, obișnuința, rutina etc. echilibrează aceste diferențe. Se pare că dacă piața muncii, prin toate componentele sale nu-și îndeplinește rolul de integrare și se produce o segmentare și o informalizare, atunci pe piața de muncă duală, segmentată tinerii nu se regăsesc, deci iau decizia de a pleca temporar sau definitiv. Acest aspect însă semnalează o vulnerabilitate nu numai a tinerilor pe piața de muncă din România, ci prin migrarea lor vulnerabilitatea întregii societăți românești. Unii specialiști chiar vorbesc de al patrulea val de migrație (Ulrich, Bojincă, Stănciugelu, & Mihăilă, 2011), în cadrul căreia migrația creierelor reprezintă un fenomen grav. Societatea nu oferă, decât oportunități înguste în vederea integrării la nivelul așteptat a tinerilor pe piața muncii, astfel acești potențiali angajați se află într-un permanent conflict între presiunile societății și oportunitățile oferite. În acest context precar migrația internațională pare să fie o soluție temporară sau definitivă viabilă.

6. Concluzii

În lucrarea de față ne-am propus diagnoza pieței muncii din România prin prisma tinerilor angajați și conexiunea acestor analize cu migrația internațională temporară ale acestora. Punctul de plecare a constituit-o premisa, ca economia informală, mai precis informalizarea pieței forței de muncă reprezintă o problemă acută în rândul tinerilor, care urmează să înceapă cariera sau să-și consolideze poziția pe piața muncii, optând la un loc de muncă stabil, pe termen mediu și lung. Informalizarea pieței forței de muncă este un semnal de dezintegrare și poate constitui un factor de migrație. Obiectivul principal al prezentei lucrări a fost descrierea economiei informale din România prin metode cantitative, prin analiza bazelor de date statistice existente, și, prin metode calitative – interviuri semi structurate –, care se concentrează pe analiza anumitor aspecte specifice privind informalizarea pieței forței de muncă și tipizarea strategiilor de adaptare la acest fenomen în contextul migrației, concentrându-se la obiectivele de lucru, care afirmă că informalizarea pieței forței de muncă poate fi un catalizator al migrației internaționale în rândul tinerilor. Prin această lucrare ne-am propus o analiză alternativă a cauzelor migrației în rândul tinerilor, nu am avut intenția de a rezolva definitiv ecuația cauză-scop al migrației, ci o contextualizare și o perspectivă nouă pentru a înțelege o problemă acută în societatea românească: dezintegrarea tinerilor pe piața muncii (informalizate) și migrația.

Această lucrare nu a fost menită să dea o rezoluție legată de efectele benefice sau negative ale economiei informale asupra societății, cu totul că am oferit o descriere amănunțită a fenomenului, a metodologiei de cercetare, am parcurs o abordare cantitativă privind situația din România, și o descriere calitativă a unei nișe din această tematică foarte vastă. Ultima parte a analizei – abordarea calitativă – a avut ca scop identificarea noilor strategii de informalizare a pieței forței de muncă (pe lângă cele prezentate în capitolele anterioare) și metodele de conformare a tinerilor vizați, și nu în ultimul rând unificarea celor două tematici – economia informală și migrația – într-o perspectivă nouă, ajungând la concluzia că informalitatea poate fi/este un fenomen pe piața muncii, care generează migrație în rândul tinerilor, care sunt într-o vârstă activă, cu procesul de educație finalizată la începutul carierei pe piața muncii.

Noile forme de informalizare identificate sub egida economiei formale/legale (combinații diferite între formal și informal descrise în capitole anterioare) rezultă noi strategii de adaptare. Astfel contextul migrației în această abordare se re-evaluează: cultura migrației capătă noi dimensiuni având legături strânse cu informalizarea pieței muncii. Practica migrației posibile,

opționale sau dorite se transformă într-o necesitate, care devine „obligatorie” pentru anumite categorii sociale – respectiv tinerii în situația de față (Horváth, 2008).

Piața forței de muncă într-o societate modernă trebuie să reprezinte un conglomerat care integrează populația activă, astfel asigurând stabilitatea economiei pe termen mediu și lung. Dacă este bine consolidată, poate asigura absorbția forței de muncă în aceea măsură încât nu rezultă o migrație ridicată. Totodată mărimea economiei informale rămâne sub nivelul critic, care nu afectează economia, și stagnează. Dacă piața forței de muncă este precară (raporturile de muncă sunt flexibile și informalizate), atunci nu poate oferi stabilitate și durabilitate (acces continuu la sistemul de asigurări sociale, asistență socială, sistemul de pensii pe termen mediu) pentru actorii care urmează să se poziționeze pe termen mediu și lung în condiții formale. Piața forței de muncă precară generează creșterea sau accentuarea economiei informale, totodată generează infiltrarea acestuia în sfera formală. În contextul acestei lucrări referitor la economia informală din România am identificat diferite forme de informalizare ale pieței de muncă. Conform acestor forme „nou identificate” putem concluziona că economia informală din România de astăzi nu funcționează ca un instrument de suplimentare a veniturilor cum funcționa înainte de 1989, dar nici ca și mecanism de apărare – facilitator de avantaje în contextul tranziției după 1989, ci ca un mecanism de apărare a grupurilor dezavantajate pe piața forței de muncă duală (Girasek & Sik, 2006:75) promovat de multe ori chiar de sfera formală sau oficială a pieței forței de muncă, prin diferite metode. În această abordare tinerii pot fi considerați ca membrii ai grupurilor dezavantajate care se adaptează la condițiile oferite de piața forței de muncă precară din România fie prin acceptarea condițiilor de integrare informalizate fie prin migrație. Menționăm, că oricare ar fi strategia aleasă (acceptare versus migrație), acestea implementându-se de către actori, la rândul lor pot să producă informalizare continuă. Putem observa, că pe lângă principalii factori – diferențe masive privind veniturile, PIB/cap de locuitor, nivel de trai, riscuri, rețele de migranți, reglementările economice, politica migrației – există și alți factori micro-economiци, care joacă un rol important privind migrația (Horváth, 2008; Girasek & Sik, 2006:75). Astfel în acest context vorbim de o migrație care se adaptează modelului „non-normativ” (Horváth, 2008), care ajută potențialii participanți tineri pe piața forței de muncă să umple golul între așteptările societății (necesitatea unui loc de muncă stabil) și posibilitățile restrânse – (ne)oferite tot de societate – cu care se confruntă.

Luând pe rând obiectivele prezentei cercetări putem concluziona, că tinerii din România, ca majoritatea acestei generații din Uniunea Europeană, se confruntă cu aceleași probleme majore, măsura sau „gravitatea” acestora diferă față de concetățenii europeni. Astfel integrarea cu succes pe piața muncii se împiedică de o tranziție greoaie de la sistemul de educație în sfera muncii, de calitatea locurilor de muncă oferite, de un decalaj important între nivelul de educație și locurile de muncă oferite, șomaj de lungă durată, fenomenul de descurajare pe piața muncii, lipsa de informare/dezinformare etc. Aceste probleme apar atât la nivel individual în strategiile tinerilor de viață, cât și la nivel macro al societății – din datele statistice analizate. În consecință este de luat în considerare, ca pe lângă celelalte grupuri considerate vulnerabile privind integrarea pe piața muncii au apărut foarte accentuat și tinerii, și în cercetările viitoare, în elaborarea politicilor publice în domeniul educației și muncii nu pot fi ignorate din ecuație. Frecvența principalelor laitmotive sau ale problemelor la nivel de strategie de viață ne confirmă importanța acestora, ca să nu tratăm la nivel macro, ca niște probleme aparente trecătoare, deoarece influențează masiv direct și indirect vulnerabilitatea întregii societăți.

Tinerii se confruntă foarte frecvent cu locuri de muncă și forme de angajare alternative, non-standard, ceea ce confirmă faptul că nici în contextul țărilor dezvoltate nu lipsesc simptomele de informalizare. Adaptarea la condițiile oferite de angajatori inducă strategii diferite în funcție de adaptare sau refuz, ceea ce generează în continuare alte forme de adaptare, inclusiv și migrație temporară internațională. Intersectarea condițiilor precare de muncă și migrația internațională se regăsesc în strategia de viață a tinerilor, mai ales în strategiile identificate active, deci putem concluziona, că migrația temporară de muncă apare ca o alternativă reală de inserție pe piața muncii în rândul tinerilor și nu totdeauna înseamnă statut formal în țara gazdă, de multe ori implicându-se tinerii în alte angajamente informale. Înțelegerile informale în străinătate capătă alt sens decât angajamentele precare în țara de origine. Deși la nivelul strategiilor de viață diferențele salariale nu apar a fi primordiale ca și principală cauză de migrație, în condițiile precare din străinătate însă reprezintă un surplus față de condițiile similare din România. Efectele pe termen mediu și lung sunt îngrijorătoare, deoarece, în lipsa unor strategii eficiente cu măsuri clare la nivel național, vulnerabilitatea tinerilor crește pe piața muncii, ceea ce poate conduce la faptul că al patrulea val de emigrație din România să fie generat masiv de tineri, lăsând astfel societatea fără forță de muncă sau cu forță de muncă descurajată.

În aceste condiții flexibilitatea și securitatea muncii, precum și conceptul de flexicuritate capătă noi sensuri specifice țării, deoarece nu corespunde cu cerințele comunitare și parțial neglijează componenta de securitate. Astfel facilitează indirect informalizarea. La acest capitol există un consens în rândul specialiștilor, care susțin că informalizarea economiilor dezvoltate se manifestă tocmai în funcționarea angajamentelor informale/alternative/precare/non-standarde pe piața muncii.

Date fiind cele de mai sus, trebuie însă să menționăm și limitele acestei lucrări. Orice cercetare științifică oricât de bine fundamentată ar fi, tot nu poate face abstracție de riscul existenței unor limite care pot să afecteze sau nu rezultatele obținute în urma cercetării. Există o serie de limite pe care le-am identificat în realizarea cercetării noastre empirice, dar fără ca aceste limite să aibă efecte semnificative asupra desfășurării în bune condiții a studiului empiric și fără să afecteze relevanța concluziilor obținute din analiza rezultatelor. Aceste limite le-am putea clasifica în două categorii: limite legate de aspectele de formă ale problematicilor abordate și limite de natură organizatorică. În ceea ce privește limitele legate de aspectele de formă ale problematicilor abordate în cadrul cercetării empirice realizate, enumerăm: natura interdisciplinară a tematicii de cercetare (economia informală) și multitudinea proiectelor, studiilor în această temă; limite metodologice; influența masivă a politicilor publice existente. În ceea ce privește limitele de natură organizatorică considerăm că întinderea cercetării pe o perioadă mai lungă de timp, ar fi determinat obținerea unor rate mai mari de participare la interviuri, totodată am fi putut găsi oportunități de alăturare unor cercetări cantitative gen omnibus, din care să obținem date recente și referitoare strict la obiectul prezentei lucrări.

Natura interdisciplinară constituie un avantaj și un dezavantaj: cercetarea economiei informale a acumulat o literatură vastă de specialitate, mai ales în literatura internațională, dar și cea autohtonă în diferite discipline se aliniază acestora prin nenumărate studii, articole, proiecte de cercetare finanțate din diferite fonduri etc. Multitudinea bibliografiei ascunde pericolul pierderii în acest subiect, în al doilea rând de multe ori este greu de delimitat utilitatea anumitor informații bibliografice – din prisma cercetării noastre cu scopul de a evita teoretizarea subiectului, în al treilea rând calitatea bibliografiei trebuie supravegheată, urmărită și revizuită atent. În era informațiilor accesibile și a proiectelor finanțate din diferite fonduri o temă bine definită și bine formulată asigură drumul finanțării în foarte multe cazuri. Controlul ulterior vizează îndeplinirea și realizarea tuturor condițiilor de finanțare, fără însă a mai avea o

monitorizare științifică a calității rezultatelor proiectelor. Nu presupunem, că toate studiile, care rezultă din diferite proiecte ar avea calitate slabă, doar tragem un semnal de alarmă în acest sens, deoarece finanțarea prin diferite programe științifice dar mai ales prin fonduri guvernamentale sau europene nu reprezintă o garanție în sine. În acest context multitudinea informațiilor existente constituie o limită, deoarece acestea trebuiau filtrate cu atenție, atât din punct de vedere disciplinar cât și din punct de vedere calitativ, proces care poate ascunde erori. Deși considerăm că partea de conceptualizare și de sintetizare a teoriilor este bine încheată din punct de vedere a relevanței și volumul informațiilor, nu putem nega existența acestui aspect mai sus menționat.

Din punct de vedere metodologic ne-am asumat riscul analizei secundare ale datelor statistice existente și exclusivitatea metodelor calitative, ca partea individuală a cercetării, ceea ce ascunde anumite riscuri: datele statistice, care au stat la dispoziție nu au fost culese cu scopul de a răspunde cerințelor prezentei lucrări, deci a existat pericolul, că nu am putut demonstra cu date relevante anumite aspecte și probleme (neavând la dispoziție aceste date prin surse accesibile); oricum natura tematicii, în special partea referitoare la economia informală, înțelegerile tacite între angajatori și angajați în țară sau în străinătate, reprezintă o problemă de cercetare delicată, destul de greu de abordat cantitativ. Tocmai de aceea, deși nu am utilizat aceste metode, am prezentat într-un subcapitol separat sinteza principalelor metode folosite în cercetarea economiei informale. Partea calitativă are și ea slăbiciunile ei, deoarece prin prelucrarea datelor ne-am dat seama de erorile de ordin metodologic: în elaborarea ghidului de interviu, pentru filtrarea principalelor tematici de abordat, ar fost util organizarea unui focus grup cu câțiva reprezentanți ai grupului țintă, iar în cazul specialiștilor interviurile individuale ar fi putut fi înlocuite cu discuții panel sau cu interviu focus grup, dar și metoda Delphi ar fi putut fi testat, deoarece tematica noastră a permis acest lucru.

Pericolul politizării a existat permanent, deoarece temele abordate sunt foarte populare la nivelul discursurilor politice sau a politicilor publice. Foarte multe articole studiate aparținând acestei categorii, a existat acest pericol permanent, atât în prelucrarea datelor, cât și în formularea concluziilor; iar referitor la partea de eventuale propuneri ne asumăm riscul filtrării câtorva elemente de acest gen, deși ne-am concentrat la formularea unor propuneri relevante strict din perspectiva prezentei lucrări. Acest aspect a avut însă și un avantaj: am parcurs foarte multe documente de ordin legislativ și de politică publică, ceea ce bineînțeles și-a lăsat amprenta în anumite părți ale lucrării, dar sperăm având efecte benefice, deoarece prin propuneri am putea

contribui la conectarea științei cu politici pro-active. În acest context o posibilă cercetare în viitor ar putea avea ca subiect analiza de conținut ale documentelor de politică publică din România (într-un subcapitol separat analiza și evaluarea proiectelor europene în domeniu, care au avut ca rezultat un document de această natură), ale articolelor mass media, pentru a concluziona în ce fază se află astăzi crearea politicilor publice și controlarea opiniei publice în același timp.

Posibilele evoluții ale acestei teme în viitor constă în măsurarea cantitativă a celor analizate: această lucrare poate constitui un punct de plecare pentru alte cercetări științifice în domeniu. Descrierea statistică a temei, precum și analiza cantitativă ridică alte obiective de cercetare, care în viitor vor trebui verificate științific: descrierea profilului statistic ale tinerilor descurajați pe piața muncii, cercetarea strategiilor de viață exclusiv prin prisma activităților informale, măsurarea cantitativă a acestor fenomene, testarea anumitor metode de măsurare a economiei informale în realitatea românească (ne referim la cele netestate până la ora actuală), descrierea trendurilor migratorice în rândul tinerilor, verificarea intenției emigrării definitive ale tinerilor descurajați pe piața muncii autohtone. În toate situațiile de cercetare trebuie să conștientizăm, că informalitatea în sine nu poate fi tratată ca o problemă unică, precum, nici formalizarea nu este unicul răspuns. Formele non-standarde de muncă (ocupare/angajare) persistă și se extind în țările dezvoltate. Viziunea științifică și mai ales cea politică va trebui să conștientizeze, că multe dintre instituțiile economice, modelate conform cerințelor secolului al XX-lea (producție în masă, locuri de muncă „moderne” etc.) sunt depășite. Persistența informalizării în țările dezvoltate ne atrag atenția asupra faptului, că realitatea economică nu se potrivește cu modelul economic din secolul trecut. Impunerea setului îngust ale instituțiilor economice existente asupra setului larg de diverse activități informale nu sunt nici dorite nici fezabile. Ceea ce se așteaptă de la aranjamentele economice ale secolului al XXI-lea este amestecarea creativă ale formalului și informalului, conform realităților secolului din punct de vedere economic (Chen, 2008). Adică factorii de decizie trebuie să conștientizeze necesitatea revizuirii bazelor instituționale și legislative pentru a face față noilor cerințe economice, ceea ce nu înseamnă și nu poate însemna forțarea formalizării pe de o parte și angajamente flexibile pe de altă parte, fără asigurarea securității și conform modelelor vechi. Cercetările din viitor în această temă, precum și documentele de politică publică vor trebui să țină cont de aceste aspecte de ordine economică.

III. Bibliografia tezei

1. Adair, P., & Neef, R. (2007). Ce este economia informală din România? În R. Neef, M. S. Stănculescu, & P. Adair, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 13-19). București: Editura Paideia.
2. Adler-Lomnitz, L. (1988b). Informal Exchange Networks in Formal Systems: A Theoretical Model. *American Antropologist*, vol. 90., issue 1 , 42-55.
3. Adler-Lomnitz, L., & Scheinbaum, D. (2004). Trust, Social Networks and the Informal Economy: A Comparative Analysis. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, vol 10, number 1, 11 June , 15-26.
4. Adler-Lomnitz, Larissa. (1998a). "Komaság" Kölcsönös szívességek rendszere a chilei városi középosztályban. *Replika 29. március* , 139-149.
5. Albu, L.-L. (2008). A Model to Estimate Spatial Distribution of Informal Economy. *Romanian Journal of economic Forecasting nr. 4* , 111-124.
6. Albu, L.-L. (2003). *Estimating the Size of Underground Economy in Romania*. Preluat pe 07. 04., 2011., de pe <http://steconomice.uoradea.ro/leonardo3/pdf/ESTIMATING%20THE%20SIZE%20OF%20UNDERGROUND%20ECONOMY%20IN%20ROMANIA.pdf>
7. Alexe, I., Horváth, I., Noica, R., & Radu, M. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final country report. Romania*. Preluat pe 25. noiembrie, 2012, de pe <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=40&langId=fr&mode=advancedSubmit&policyArea=0&subCategory=0&year=0&country=0&type=0&advSearchKey=EmigrationMigrationCentralEasternEurope&orderBy=docOrder>
8. Andrei, T., & Stelian, S. (2008). Econometric Methods Used to Study the Informal Economy and Regional Development. *Informatica economică nr. 3* , 120-128.
9. Andrei, T., Oancea, B., Stancu, S., & Iacob, A. I. (2009). Econometric Models Used in the Analysis of the Informal Economy at the Regional Level. *Informatică Economică*, vol. 13, Nr. 3 , 179-188.
10. Andrei, T., Ștefănescu, D., & Oancea, B. (2010). Metode cantitative pentru evaluarea economiei informale. Studiu de caz la nivelul României. *Economie teoretică și aplicată Vol. XVII, no.7* , 13-21.

11. Anghel, R. (2004). Economia informală în comunism și post-comunism: mere și țuică într-un sat din Maramureș. În L. Chelcea, & O. Mateescu, *Economia informală în România. Piețe, practici sociale și transformări ale satului după 1989*. (pg. 263-287). București: Editura Paideia.
12. Anghel, R. G., & Horváth, I. (2009). *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*. Iași: Polirom.
13. Arby, M. F., Malik, M. J., & Hanif, M. N. (2010). The Size of Informal Economy in Pakistan. *SBP Working Papers, no. 33, The State Bank of Pakistan*.
14. Bădescu, G., Comșa, M., Sandu, D., & Stănculescu, M. (2007). *Barometrul de Opinie Publică. Octombrie 2007. BOP 1998-2007*. 2007: Fundația Soros România.
15. Bădulescu, A. (2006). Piața muncii - Piață duală. *Analele Universității din Oradea. Științe economice., TOM XV, Vol.1*, 114-117.
16. Bálint, B. (2008). *A túlképzettség okainak vizsgálata az erdélyi diplomás fiatalok körében*. Budapest: Universitatea Corvinus Budapesta, disertație de doctorat, accesat în data de 30.06.2011 de pe http://phd.lib.uni-corvinus.hu/363/1/balint_blank.pdf.
17. Bálint, G. (2008). *Foglalkoztatási stratégiák Hargita megyében*. Budapest: Universitatea Corvinus Budapesta, disertație de doctorat, accesat în data de 30.06.2011, de pe http://phd.lib.uni-corvinus.hu/364/1/balint_gyongyver.pdf.
18. Beck, U. (1999). Goodbye to all that wage slavery. *New Statesman, volume 129, Issue 4426*, 25-28.
19. Beck, U. (2003). *Kockázat-társadalom - út egy másik modernitásba*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó.
20. Beck, U. (2008). World at Risk: the New Task of Critical Theory. *Development and Society, volume 37, issue 1*, 1-12.
21. Belyó, P. (2008). *A rejtett gazdaság természetrajza*. Budapest: SALDO.
22. Beneria, L. (1989). Subcontracting and Employment Dynamics in Mexico City. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. (pg. 173-188). Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
23. Beneria, L., & Floro, M. S. (2004). *Labour Market Informalization and Social Policy: Distributional Links and the Case of Homebased Workers*. Vassar College Department of Economics: Vassar College Economics Working Paper # 60.

24. Benton, L. A. (1989). Industrial Subcontracting and the Informal Sector: The Politics of Restructuring in the Madrid Electronics Industry. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. (pg. 228-244). Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
25. Berde, É., Czenky, K., Györgyi, Z., Híves, T., Morvay, E., & Szerepi, A. (2006). *Diplomával a munkaerőpiacon*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.
26. Bernard, H. R. (1995). *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Wanut Creek: AltaMira Press, 2nd edition.
27. Bhattacharya, S. (2007). *Informal Sector Dynamics and its Role in the Capital Accumulation Process: The Contrasting Cases of India and South Africa*. Preluat pe 05. 11., 2011., de pe http://www.policyinnovations.org/ideas/policy_library/data/informal_sector_dynamics/_res/id=sa_File1/PAPER.pdf
28. Bodnár, J. (2004). Asamblând piața: transformările sociale ale spațiului public și sfârșitul iluziilor despre economia secundară în Budapesta post-socialistă. În L. Chelcea, & O. Mateescu, *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989* (pg. 189-222). București: Editura Paideia.
29. Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat.
30. Brâțucu, G., & Brâțucu, T.-O. (2006). Metode calitative utilizate în cercetarea pieței. *Management & Marketing Nr.1* , 47-58.
31. Breman, J. (2007). *The Informal Sector Economy: from Problem to Solution* . Preluat pe 05. 11., 2011., de pe http://www.cee-recherche.fr/colloque_t Tepp/eco_informelle/pdf/Breman.pdf
32. Busse, S. (2001). Strategies of Daily Life: Social Capital and the informal economy in Russia. *Sociological Information* .
33. Buziernescu, R., Nanu, R., & Spulbar, C. (2009). Methods and Estimation Models of Underground Economy. *Anale. Seria Științe Economice. Timișoara. Vol. XV* , 71-82.
34. Castells, M. (2005). *A hálózati társadalom kialakulása. A információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet*. Budapest: Gondolat - Infonia.
35. Castells, M., & Mollenkopf, J. (1992). Is New York Dual City? În M. Castells, & J. Mollenkopf, *Dual City: Restructuring New York* (pg. 399-425). New York: Russel Sage Foundation.

36. Castells, M., & Portes, A. (1989). World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries* (pg. 11-37). Baltimore - London: The John Hopkins University Press.
37. Cazes, S., Verick, S., & Heuer, C. (2009). *Labour market policies in times of crisis. Employment Working Paper No. 35*. Geneva: International Labour Office. Economic and Labour Market Analysis Department.
38. Centeno, M. A., & Portes, A. (2003). *The Informal Economy in The Shadow of the State*. Princeton University CMD Working Paper 03-06 February.
39. Chelcea, L., & Mateescu, O. (2004). *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*. București: Editura Paideia.
40. Chen, M. A. (2008). Informalization of Labour Markets. Is Formalization the Answer? În e. Shahra Razavi, *The Gendered Impacts of Liberalization. Towards „Embedded Liberalism”?* (pg. 191-218). New York - Abingdom: Routledge.
41. Chen, M. A. (2006). Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy adn the Formal Regulatory Environment. În B. Guha-Khasnobis, R. Kanbur, & E. Ostrom, *Linking the Formal and Informal Economy. Concepts and Policies* (pg. 75-92). New York: Oxford University Press.
42. Chen, M. (2000). Risk, Insurance and the Informal economy. *Workshop on Risk, Powerty and Insurance: Innovations for the Informal Economy*. Washington, DC: World Bank, Human Development Network Social Protection and Financial Sector Development Department.
43. Chenic, A. Ș. (2012). O analiză de actualitate a evoluțiilor și structurilor pe piața muncii în Uniunea Europeană în corelație cu cerințele flexicurității pieței muncii. *Economie teoretică și aplicată, Volumul XIX (2012), No. 3(568)* , 76-95.
44. Chindea, A., Majkowska-Tomkin, M., Mattila, H., & Pastor, I. (2008). *Migration in Romania: A Country Profile 2008*. Geneva: International Organization of Migration.
45. Cillo, R., & Perroco, F. (2008). *Migrant labour in the underground economy: Between process of irregularization and informalization*. Undocumented Worker Transitions.
46. Ciucă, V., Lincaru, C., & Mladen, L. (2007). Conceptul de flexicuritate și perspectiva tinerilor pe piața muncii. *Paradoxul șomajului în rândul tinerilor români în contextul aderării la Uniunea Europeană. 2007 Anul European pentru egalitatea de șanse. Sesiunea anuală de comunicări științifice a INCSMPS*. (pg. 27-38). București: Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale.

47. Ciupagea, C. (2007b). Contribuțiile activităților informale la economia României. În R. Neef, M. S. Stănculescu, & P. Adair, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 99-108). București: Paideia.
48. Ciupagea, C. (2007). Relația între formal și informal în diferite sectoare ale economiei românești. În R. Neef, M. S. Stănculescu, & P. Adair, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 86-98). București: Editura Paideia.
49. Constantinescu, M. (2002). Teorii ale migrației internaționale. *Sociologia Românească*, 3-4 , 93-114.
50. Covaci, C. (2007). The estimating methods of underground economy dimension. *MIBES* (pg. 533-542). Larissa: <http://mibes.teilar.gr/conferences/2007/poster/Covaci.pdf> accesat în data de 08.06.2011.
51. Covaci-Voicu, C. (2008). The Perception of Specialists on Romanian Underground Economy. *Synergy Vol. 4, no.2* , 254-268.
52. Cross, J. C. (2001). The Informal Sector. În P. A. O'Hara, *Encyclopedia of Political Economy Vol. 1* (pg. 512-515). London & New York: Routledge.
53. Csákó, M. (2001). Az ezredforduló munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében. *REGIO Kisebbség, politika, társadalom nr. 4* , 85-112.
54. Csata, Z. (2005). Átmenet a képzésből a munka világába az erdélyi magyar fiatalok körében. *Korunk nr. 11* .
55. Csata, Z., & Kiss, T. (2004). Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. În T. Kiss, *Népesedési folyamatok Erdélyben és a Kárpát-medencében*. Kolozsvár: RMDSZ ÜE.
56. Dabasi-Halász, Z. (2009). Nyertesek és vesztesek! A nemzetközi migráció stratégiai tényezői és tendenciái Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. . *Teză de doctorat. Universitatea din Miskolc* , Manuscris.
57. De Soto, H. (1989). *The Other Path. The Invisible Revolution in the Third World*. London: I. B. Tauris & Co Ltd.
58. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. (2000). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks - London - New Delhi: Sage Publications, 2nd Edition.
59. Dobrescu, A., Rughiniș, C., & Zamfir, C. (2000). *Coping Strategies In Three Regions Of Romania Affected By Mass Redundancies*. SOCO-IWM Working Paper.

60. Earle, J. S. (1997). Industrial Decline and Labor Reallocation in Romania. *Conference on Labour Markets in Transition Economies*. Ann Arbor, Michigan: The William Davidson Institute at the University of Michigan Business School.
61. Easton, S. (2001). *The Size of the Underground Economy. A Review of Estimates*. Preluat pe 07. 06., 2011., de pe <http://www.sfu.ca/~easton/Econ448W/TheUndergroundEconomy.pdf>.
62. Ékes, I. (1993). *Rejtett gazdaság - láthatatlan jövedelmek tegnap és ma*. Budapest: Ékes Ildikó.
63. Ene, C.-M., & Hurduc, N. (2010). Un model fuzzy pentru estimarea economiei subterane în România. *Internal Auditing & Risk Management Anul V, nr.2* , 19-28.
64. Farkas, J. (1992). *A "szürke zóna"*. Budapest: MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja.
65. Fazekas, K., & Semjén, A. (2008). A rejtett gazdaságban való részvétel és csökkentésének kormányzati eszközei. În *Stratégiai kutatások 2007-2008. Kutatási jelentések*. (pg. 312-233). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia - Miniszterelnöki Hivatal.
66. Fecioru, B. (2008). Măsurile de îmbunătățire a șanselor tinerilor pe piața muncii. *Calitatea vieții, XIX, nr. 3-4* , 317-327.
67. Feige, E. L. (1990). Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach. *World Development, Vol. 18., No. 7* , 989-1002.
68. Felkai, G., Némedi, D., & Somlai, G. (2000). *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum.
69. Ferge, Z. (1997). The Changed Welfare Paradigm - The Individualization of The Social. *Social Policy and Administration, Vol.31. no.1.* , 20-44.
70. Ferge, Z. (1990). Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély, nr. 2* , 3-17.
71. Fernández-Kelly, M. P., & Garcia, A. M. (1989). Informalization at the Core: Hispanic Women, Homework and the Advanced Capitalist State. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. (pg. 247-264). Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
72. Firebaugh, G., & Sandu, D. (1998). Who Supports Marketization and Democratization in Post-Communist Romania? *Sociological Forum, Vol. 13, No. 3* , 521-541.

73. Frausum, Y. G., Gehmann, U., & Gross, J. (1994). Market Economy and Economic Reform in Romania: Macroeconomic and Microeconomic Perspectives. *Europe-Asia Studies*, Vol. 46, No. 5 , 735-756.
74. Fukuyama, F. (1995). Social Capital and the Global Economy. *Foreign Affairs*, no. 74 (5) , 89-103.
75. Furlong, A. (2003). Sebezhetőség és ifjúsági munkaerőpiac. În A. Furlong, B. Stalder, & A. Azzopardi, *Sebeyhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában - perspektívák.* (pg. 207-222). Szeged: Belvedere Meridionale.
76. Gábor, K. (2004). Mozaik 2001 - A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének az értelmezéséhez. *Erdély társadalom*, 2/2 , 9-23.
77. Gál, K. (2010). „Dobozolók, cápák, ószeresek”. Informális gazdasági stratégiák Kolozsváron - (Fragmente). În Á. Czakó, J. Giczi, & E. Sik, *Piachely, kgst-Piac, emberpiac* (pg. 335-341). Budapest: TáTK.
78. Gál, K. (2004). „Dobozolók, cápák, ószeresek”. Informális gazdasági stratégiák Kolozsváron. *WEB* , 47-63.
79. Gál, K. (2006). Partikuláris versus periférikus. Kolozsvári egyetemisták informális gazdasági stratégiái. *Erdélyi Társadalom*, IV/I , 75-94.
80. Geertz, C. (1978). The Bazaar Economy: Information and Search in Peasant MARKETING. *The American Economic Review*, Vol. 68, No. 2, *Papers and Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of teh American Economic Association* , 28-32.
81. Girasek, E., & Sik, E. (2006). Munkaerőpiac és informális jövedelem. În T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich, *Társadalmi riport 2006* (pg. 65-85). Budapest: TÁRKI.
82. Granovetter, M. (1995). *Getting a Job: a Study of Contacts and Careers*. Chicago: Chicago University Press.
83. Granovetter, M. (1983). The Strenght of Weak Ties. A Network Theory Revisited. *Sociological Theory Vol. 1* , 201-233.
84. Grodeland, A. B. (2007). 'Red Mobs', 'Yuppies', 'Lamb Heads' and Others: Contacts, Informal Networks and Politics in the Czech Republic, Slovenia, Bulgaria and Romania. *Europe-Asia Studies*, Vol. 59, No. 2 , 217-252.
85. Gyáni, G. (2003). A vándorlás mint kulturális jelenség. *Demográfia 2003/4* , 375-382.

86. Haidinger, B. (2007). Migration and Irregular Work in Europe. Literature review. Work Package 3. *EU Sixth Framework Programme. Undocumented Worker Transitions*. Vienna.
87. Harding, P., & Jenkins, R. (1989). *The Myth of the Hidden Economy. Towards a New Understanding of Informal Economic Activity*. Philadelphia: Open University Press.
88. Hárs, Á. (1992). A nemzetközi migráció néhány problémájáról. szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle nr. 2.* , 123-137.
89. Hárs, Á., Simonovits, B., & Sik, E. (2004). Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? În T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich, *Társadalmi riport 2004* (pg. 272-289). BUdapest: TÁRKI.
90. Hart, K. (2006). Bureaucratic form and the informal economy. În B. Guha-Khasnobis, R. Kanbur, & E. Ostrom, *Linking the Formal and Informal Economy. Concepts and Policies*. (pg. 21-35). New York: Oxford University Press.
91. Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *The Journal of Modern African Studies, Vol. 11, No. 1 (mar)* , 61-89.
92. Heintz, J., & Pollin, R. (2003). *Informalization, Economic Growth and the Challenge of Creating Viable Labor Standards in Developing Countries*. Amherst: Political Economy Research Institute University of Massachusetts.
93. Horváth, I. (2003). A vendégmunka. *Korunk, iunie* , 3-11.
94. Horváth, I. (2008). The Culture of Migration of Rural Romanian Youth. *Journal of Ethic and Migration Studies* , 771-786.
95. Hunya, G., Réti, T., R. Süle, A., & Tóth, L. (1990). *Románia 1944-1990. Gazdaság - és politikatörténet*. Budapest: Atlantisz Medvetánc.
96. Hussmanns, R. (2004b). *Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment*. Geneva: Policy Integration Department, Bureau of Statistics , International Labour Office -ILO.
97. Hussmanns, R. (2004). Statistical definition of informal employment: guidelines endorsed by the Seventeenth International Conferemce of Labour Statisticians (2003). *7th Meeting of the Expert Group on Informal Sector Statistics (Delhi Group)* (pg. 1-16). New Delhi: International Labour Office.
98. Ilie, S. (2007). venitul gospodăriilor între economia formală și cea informală. În R. Neef, M. S. Stănculescu, & P. Adair, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 20-46). București: Paidea.

99. Iluț, P. (1997). *Abordarea calitativă a socioumanului*. Iași: Polirom.
100. Kiss, T., & Sólyom, A. (2002). A román szociológia a kilencvenes években. În É. Kovács, *Mi újság a Kelet-Európai szociológiában* (pg. 118-160). Budapest: Teleki László Alapítvány.
101. Lackó, M. (2006). Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra. Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon. *Közgazdasági Szemle, LIII évf., november*, 961-985.
102. Lackó, M. (2000b). *Egy rázós szektor: a rejtett gazdaság és hatásai a poszt-szocialista országokban háztartási áramfelhasználásra épülő becslések alapján*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont.
103. Lackó, M. (2000). Hidden economy - an unknown quantity? Comparative analysis of hidden economies in transition countries 1989-95. *Economics of Transition Volume 8*, 117-149.
104. Lengyel, G. (1998). Gazdasági szereplők és magatartások. *Szociológiai Szemle, nr. 2*, 47-66.
105. Lengyel, G., & Szántó, Z. (2003). *A gazdasági élet szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem: Aula Kiadó.
106. Lengyel, G., & Szántó, Z. (1998a). *Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem: Aula Kiadó.
107. Lengyel, G., & Szántó, Z. (1998b). *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem: Aula Kiadó.
108. Lengyel, L. (1993). *Útfélen*. Budapest: 2000/Századvég.
109. Light, D. W. (2004). From Migrant Enclaves to Mainstream: Reconceptualizing Informal Economic Behavior. *Theory and Society, vol. 33, nr. 6*, 705-737.
110. Losby, J. L., Else, J. F., Kingslow, M. E., Edgcomb, E. L., Malm, E. T., & Kao, V. (2002). Informal Economy Literature Review. (pg. 1-52). ISED Consulting and Research - Newark, DE; The Aspen Institute, Washington, DC: Charles Stewart Matt Foundation.
111. Macias, J. B., & Cazzavillan, G. (2008). Modelling the Informal Economy in Mexico. A Structural Equation Approach. *Working Papers. Department of Economics. Ca' Foscari University of Venice. No 41*.
112. Mancur, O. (1997). *A kollektív cselekvés logikája*. Budapest: Osiris.

113. Manolescu, A., & Tudose, G. (2007). Aspecte ale tranziției de la școală pe piața muncii - corelații între formarea profesională și cea continuă. *Paradoxul somajului în rândul tinerilor români în contextul aderării la Uniunea Europeană. "2007 Anul European pentru egalitatea de șanse"* (pg. 126-134). București: Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale.
114. Marcelli, E. A., Pastor, M. J., & Joassart, P. M. (1999). Estimating the effects of informal economic activity: evidence from Los Angeles County. *Journal of Economic Issues, Volume 33, Issue:3* , 579-597.
115. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., & Pellegrino, A. (1998). *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the end of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
116. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review, Vol. 19, Issue 3* , 431-466.
117. Mateescu, O. (2004). Furt, vânzare sau dar: bucuriile privatizării într-un sat din Oltenia. În L. Chelcea, & O. Mateescu, *Economia informală în România. Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*. (pg. 223-261). București: Paidea.
118. Meagher, K. (fără an). *Social Capital or Analytical Liability? Social Networks and African Informal Economies*. Preluat pe 13. 06., 2011., de pe <http://www.yale.edu/agrarianstudies/colloqpapers/SocialCapital.pdf>
119. Merton, R. K. (2002). *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris.
120. Morawska, E. (2001). Structuring Migration: The Case of Polish Income-Seeking Travelers to West. *Theory and Society, Vol. 30, No.1* , 47-80.
121. Mucchielli, A. (2004). *Dicționar al metodelor calitative în științele umane*. Iași: Polirom.
122. Mungiu-Pippidi, A., Ioniță, S., & Mândruță, D. (2000). *In the Shadow Economy*. Viena: Soco Project Paper No. 80, IWM Policy Project.
123. Neagu, G. (2004). Educație, inserție și mobilitate profesională. *Calitatea vieții, XV/nr. 1-2* , 59-70.
124. Neagu, G. (2006). Polarizarea accesului la serviciile de educație. Rolul sistemului de învățământ. *Calitatea vieții, XVII/nr. 1-2* , 51-63.
125. Nechita, D. (2010). *Doctrine economice*. Galați: Editura Euoplus.

126. Neef, R. (2007). Condițiile microeconomice ale activităților informale în diferite sectoare. În R. Neef, M. S. Stănculescu, & A. Philippe, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 72-85). București: Editura Paideia.
127. Neef, R., Stănculescu, M. S., & Adair, P. (2007). *Economia informală și transformarea socială în România*. București: Paideia.
128. Newmann, K. S. (2003). *A different Shade of Grey. Midlife and Beyond in the Inner City*. New York: The New Press.
129. Nițulescu, D. C., Oancea, A., & Tănase, I. (2007). ... *Cu bine din Europa! Studiu despre migrația forței de muncă românești în Uniunea Europeană*. București: Asociația Națională a Birourilor de Consiliere pentru Cetățeni - ANBCC.
130. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
131. Offe, C., & Heinze, R. G. (1992). *Beyond employment. Time Work and Informal Economy*. Philadelphia: Temple University Press.
132. Olaya, C., Díaz, F., & Caicedo, S. (2007). Towards a System Dynamics Model of De Soto's Theory on Informal Economy. *The 2007 International Conference of the System Dynamics Society and 50th Anniversary Celebration*. Boston: System Dynamics Society.
133. Orbán, A., & Szántó, Z. (2005). Társadalmi töke. *Erdélyi társadalom No. 2* , 55-70.
134. Parlevliet, J., & Xenogiani, T. (2008). *Raport privind ocuparea informală din România*. Paris : OECD Development Centre.
135. Péter, L. (2003c). Egy újráleedt szaklap szemléje. *Erdélyi Társadalom 1/1* , 163-168.
136. Péter, L. (2003a). Elszegényedés és szegregálódás egy ipari kisvárosban. *WEB május* .
137. Péter, L. (2009). *Érdekes könyvek - Kockázat-társadalom*. Preluat pe 31. 05., 2011., de pe <http://peterlaci.blogspot.com/2009/07/erdekes-konyvek-kockazat-tarsadalom.html>
138. Péter, L. (2003b). Új szegények túlélési stratégiái. *Erdélyi társadalom 1./1* .
139. Pop, A., Tănase, I., Daragiu, M., Corad, B., Iamandi-Cioinaru, C., Neculau, G., și alții. (2010). *Tinerii și incluziunea pe piața muncii. Nevoi, așteptări, soluții, obstacole*. București: Asociația Națională a Birourilor de Consiliere pentru Cetățeni – ANBCC.
140. Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology, Volume 24, issue:1* , 1-24.

141. Portes, A. (1994). The Informal Economy and its Paradoxes. În N. J. Smelser, & R. Swedberg, *The Handbook of Economic Sociology* (pg. 426-449). Princeton - New York: Princeton University Press - Russeal Sage Foundation.
142. Portes, A., & Castells, M. (1989). World Undernieth: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and LEss Developed Countries*. (pg. 11-37). Baltimore - London: The JOhns HOPkins University Press.
143. Portes, A., & Haller, W. (2005). The informal economy. În N. J. Smelser, & R. Swedberg, *The Handbook of Economic Sociology* (pg. 403-425). Princeton - Woodstock - New York: Princeton University Press - Russel Sage Foundation.
144. Portes, A., & Sassen-Koob, S. (1987). Making it Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies. *The American Journal of Sociology*, Vol. 93, No. 1 , 30-61.
145. Powell, W. W., & Smith-Doerr, L. (1994). Networks and Economic Life. În N. J. Smelser, & R. Swedberg, *The Handbook of Economic Sociology* (pg. 368-402). Princeton - New York: Princeton University Press-Russeal Sage Foundation.
146. Preda, M. (2009). *Riscuri și inechități sociale în România*. București: Administrația Prezidențială. Comisia Prezidențială Pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice.
147. Roberts, B. R. (1989). Employment Structure, Life Cycle, and Life Chances: Formal and Informal Sectors in Guadalajara. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries* (pg. 41-60). Maryland: The John Hopkins University Press.
148. Roman, M. (1999). *Șomajul - între teorie și realitate*. Preluat pe 16. 04., 2011., de pe <http://capri.org.ro/econ/econ08.htm>
149. Róna-Tas, Á. (1994). The first shall be last? Entrepreneurship and Communist Cadres in the Transition from Socialism. *The American Journal of Sociology*, vol. 100, nr. 1 , 40-69.
150. Rose, R. (1998). *Getting Things Done in an Anti-modern Society: Social CAPITAL Networks in Russia*. Social Capital Initiative, Working Paper No. 6, The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network, November.
151. Sandu, D. (2004). Cultură și experiență de migrație în satele României. *Sociologie Românească*, Vol. II., Nr. 3. , 179-201.
152. Sandu, D. (2006). *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor 1990-2006*. . București: Fundația pentru o Societate Deschisă.

153. Sandu, D. (2000a). Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească*, nr. 2 , 5-29.
154. Sandu, D. (2000b). Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. *Sociologie Românească*, 3-4 , 5-52.
155. Sassen, S. (1994). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
156. Sassen, S. (2001). *The Global City*. New Jersey: Princeton University Press.
157. Sassen, S. (1992). The Informal Economy. În J. H. Mollenkopf, & M. Castells, *Dual City: Restructuring New York* (pg. 79-101). New York: Russel Sage Foundation.
158. Sassen, S. (1994b). The Informal Economy: Between New Developments and Old Regulation. *The Yale Law Journal*, Vol. 103, No. 8., *Symposium: The Informal Economy* , 2289-2304.
159. Sassen-Koob, S. (1989). New York City's Informal Economy. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries* (pg. 60-77). Baltimore-London: The John Hopkins University Press.
160. Schneider, F. (2002). Size and Measurment of the Informal Economy in 110 Countries Around the World. *Workshop of Australian National Tax Centre, ANU, Australia*, Canberra.
161. Schneider, F., & Klinglmair, R. (2004). *Shadow Economies Around the World: What do we Know?* Berlin: European Public Choice Society Annual Meeting.
162. Șerban, M., & Toth, A. (2007). *Piața forței de muncă în românia și imigrația*. București: Migrație și dezvoltare - Fundația SOROS România.
163. Sethuraman, S. V. (1981). *The Urban Informal Sector in Developing Countries. Employment, poverty and environment*. Geneva: International Labour Office.
164. Sik, E. (1996a). Egy ló-öszvér a lovokról és a szamarokról. Adalék a második gazdaság hazai eszemetörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, XLIII évfolyam, július-augusztus , 704-725.
165. Sik, E. (2006c). Emberpiac a Mozkva Téren: a szűkülő változatlanság 1995 és 2004 között. *Közgazdasági Szemle*, LIII. évf., március , 253-270.
166. Sik, E. (1996b). Traktátus az informális gazdaság és a feketemunka terjedelmének megismerhetetlenségéről általában és a posztszocialista átalakulás során különösen. *Rejtőzködő Jelen* , Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület Budapest.

167. Sik, E., & Kelen, A. (1988). *Az "örök" kaláka. A társadalmi munka szociológiája.* Budapest: Gondolat Kiadó.
168. Sik, E., & Wallace, C. (1999). The Development of Open-air Markets in East-Central Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23 (4) , 697-714.
169. Sik, E., & Wellmann, B. (1999). Network Capital in Capitalist, Communist and Post-Communist Countries. În B. Wellman, *Networks in the Global Village* (pg. 225-254). Boulder: Westview Press.
170. Silași, G., & Simina, O. L. (2008). *Romania and the New Economy of Migration: Costs, Decision, NEtworks, Development.* Timișoara: SISEC Discussion Paper, Vol. 7, No. 2.
171. Sindzingre, A. (2006). The Relevance of the Concepts of Formality and Informality: a Theoretical Appraisal. În B. Guha-Khasnobis, R. Kanbur, & E. Ostrom, *Linking the Formal and Informal Economy. Concepts and Policies.* (pg. 58-74). New York: Oxford University Press.
172. Spéder, Zs. (1993). *A mindennapi élet ökonómiája.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
173. Spéder, Zs. (2002). *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések.* Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság - Századvég Kiadó.
174. Stan, M.-D. (2004). Excluziunea de pe piața muncii. *Calitatea Vieții, XV, nr. 3-4* , 333-347.
175. Stănculescu, M. S. (2007). Condiții de muncă în sectorul informal. În R. Neef, M. S. Stănculescu, & P. Adair, *Economia informală și transformare socială în România* (pg. 120-138). București: Paideia.
176. Stănculescu, M. S. (2004). Households' economic strategies between state, market and informal economies. În N. Rainer, & P. Adair, *Informal Economies and Social Transformation in Romania* (pg. 59-81). Münster: Lit Verlag.
177. Stănculescu, M. S. (2008). *Working Poor in Romania.* București: Institute for the Study of the Quality of Life.
178. Stănculescu, M. S., & Berevoescu, I. (2003). Households, Work and Flexibility. Country Survey Reports - Romania. În C. Wallace, *Household, Work and Flexibility Research Report # 3* (pg. 396-457). HWF Survey: Country Survey Reports.
179. Stănculescu, M. S., & Ilie, S. (2001). *Informal Sector in Romania.* București: UNDP & RIQL.

180. Stănculescu, M. S., & Marin, M. (2011). *Impactul crizei economice mondiale în România 2009-2010*. București: Unicef - Vanemonde.
181. Stănculescu, M. S., & Stoiciu, V. (2012). *Impactul crizei economice asupra migrației forței de muncă din România*. București: Paidea.
182. Standing, G. (1989). The „British Experiment”: Structural Adjustment or Accelerated Decline? În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. (pg. 279-297). Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
183. Stark, D. (1989). Bureaucratization and Informalization in Capitalism and Socialism. *Sociological Forum, Vol. 4, No. 4, Special Issue: Comparative National Development: Theory and Facts for the 1990s*, 637-664.
184. Stepick, A. (1989). Miami's Two Informal Sector. În A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton, *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. (pg. 111-131). Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
185. Stiglitz, J. E. (2000). Formal and Informal Institutions. În P. Dasgupta, & I. Serageldin, *Social Capital: a Multifaceted Perspective* (pg. 59-68). World Bank.
186. Swaminathan, M. (1991). Understanding the "Informal Sector": A Survey. *World Institute for Development Economics Research of the United Nations University, Working Paper 95*.
187. Tilly, C., & Tilly, C. (1994). Capitalist Work and Labour Markets. În J. N. Smelser, & R. Swedberg, *The Handbook of Economic Sociology* (pg. 283-311). Princeton - New York: Princeton University Press - Russel Sage Foundation.
188. Trevor, J., Ram, M., & Edwards, P. (2004). Illegal Immigrants and the Informal Economy: Worker and Employer Experiences in the Asia Underground Economy. *International Journal of Economic Development, Volume Six, Number 2*, 98-119.
189. Ulrich, L., Bojincă, M., Stănciugelu, Ș., & Mihăilă, V. (2011). *Al patrulea val: Migrația creierelor pe ruta România-Occident*. București: Fundația Soros România.
190. Verdery, K. (1996). *What was Socialism and what Comes Next?* Princeton NJ: Princeton University Press.
191. Voicu, B. (1999). *Dicționar de sărăcie. Capital social*. Preluat pe 04. 04., 2011., de pe http://www.iccv.ro/oldiccv/romana/dictionar/dict_alfa.htm

192. Voinea, L., Lucian, A., Vergil, V., Mariana, P., Viorica, D., Monica, J., și alții. (2011). *Economia informală și impactul ei asupra pieței muncii*. București: Blocul Național Sindical.
193. Voinea, L., Mardari, N., Filip, R., Voineagu, V., Duma, V., & Jifcu, M. (2011b). *Calitatea ocupării și angajarea cu salarii mici*. București: Biroul Național Sindical.
194. Waldinger, R., & Lapp, M. (1993). Back to the Sweatshop or Ahead to the Informal Sector? *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. V, 1, 6-29.
195. Williams, C. C., & Windebank, J. (1998). *Informal Employment in the Advanced Economies*. London-New York: Routledge.
196. World, B. (2008). *Romania. Poverty Monitoring Analytical and Advisory Assistance Program: Labor Market Vulnerabilities in Romania*. Washington DC: The World Bank. Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region. Report No. 47487 - RO.
197. Zamfir, A.-M., & Mocanu, C. (2007). Subocupare și "supra" ocupare în rândul tinerilor (15-24 ani) din România. Rezultatele unei anchete naționale în rândul salariaților, 2006. *Paradoxul somajului în rândul tinerilor români în contextul aderării la Uniunea Europeană "2007 - Anul european pentru Egalitatea de Șanse"* (pg. 59-71). București: Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale.
198. ***. (2011). A New Era of Social Justice. *International Labour Conference, 100th Session, Report of the Director General* (pg. 1-49). Geneva: International Labour Office.
199. ***. (2007). *Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*. Metro-Media, Transilvania: Agenția pentru Strategii Guvernamentale.
200. ***. (2002). Decent Work and the Informal Economy. *International Labour Conference, 90th Session* (pg. 1-129). Geneva: International Labour Office.
201. ***. (2011). Decent Work for Domestic Workers. *International Labour Conference, 100th Session*. Geneva: International Labour Office.
202. ***. (2011). *Innovation Union Scoreboard 2010. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation 1st february 2011*. European Comission, Brussels: <http://www.proinno-europe.eu/metrics> accesat în data de 05.05.2011.
203. ***. (2011). *Interviu acordat de președintele Institutului Național de Statistică în data de 4 mai 2011 publicației economice Fin.ro*. Preluat pe 08. 06., 2011., de pe

www.insse.ro:

<http://www.insse.ro/cms/files/noutati%20homeINS/Presedintele%20INS.htm>

204. ***. (2002). *Measuring the Non-Observed Economy. A Handbook*. Paris: OECD.
205. ***. (fără an). *Metodologia de estimare a economiei neobservate din România*. Preluat pe 08. 06., 2011., de pe www.insse.ro: <http://www.insse.ro/cms/files/aplicatie/Metodologii%20CAM/Conturi/EC.ASC.%20in%20RO.pdf>
206. ***. (2011). *Progress Towards the Common European Objectives in Education and Training*. European Commission, Brussels: Commission of the European Communities.
207. ***. (2012). *Raport de activitate pentru anul 2011*. București: Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă.
208. ***. (2007). *România educației, românia cercetării*. Comisia Prezidențială, București: Comisia Prezidențială pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniile educației și cercetării.
209. ***. (2010). *România în cifre 2010*. București: Institutul Național de Statistică.
210. ***. (2005). *Sistemul național de indicatori pentru educație. Manual de utilizare*. București: Ministerul Educației și Cercetării.
211. ***. (2003). *The Scope of the Employment Relationship. Report V, International Labour Conference, 91st Session*. Geneva: International Labour Office.
212. ***. (2012). *The youth employment crisis. Time for action. International Labour Conference, 101st Session*. Geneva: International Labour Office.
213. ***. (2010). *Strategia Europa 2020. O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii*. Comisia Europeană, Bruxelles. Preluat pe 04.04.2011. de pe <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:RO:PDF>